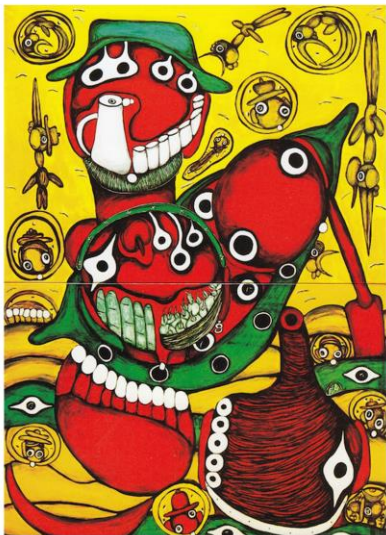

Емма Андієвська

Роман
про людське
призначення

«Роман про людське призначення» Емми Андієвської — твір із фантастичним сюжетом, у якому порушено ряд актуальних тем, зокрема, сенс людського життя, проблема еміграції, радянська імперська неволя України тощо. У 1984 році авторка одержала за цей роман літературну премію Фундації Тетяни та Омеляна Антоновичів.

Світову славу письменниці принесли прозові твори «Герострати», «Роман про людське призначення», «Подорож», «Джаланіта», «Тигри», «Казка про яян», поетичні збірки «Народження ідола», «Наука про землю», «Вілли над морем», «Міражі», «Міста-валети», «Шухлядні краєвиди» та ін.

Емма Андієвська — українська письменниця та художниця, яка працює у стилі сюрреалізму та герметизму.

Емма Андiєвська

РОМАН ПРО ЛЮДСЬКЕ ПРИЗНАЧЕННЯ

ЗАМІСТЬ ПРОЛОГУ

— Яке призначення людини?

— Чому конче призначення? Хто сказав, що людина взагалі має якесь призначення?

— На такій самій підставі можна твердити і протилежне.

— Облиш. Сьогодні я не годен ні про що думати, тим більше, коли за нами і далі гнатиметься цей навіжений Федір.

— Він не за нами, а за Безручком.

— Не сперечайся. За нами. Тільки досі він нас ще не помітив. Тобто, звісно, помітив, лише це не дійшло до його свідомости. Але якщо ми притьмом не вскочимо за ворітницю, то воно зараз дійде, бо він уже наздоганяє Безручка.

— Нічого він не наздоганяє. Ти просто користуєшся нагодою, аби висмикнутися з кола.

— Ти надто впертий і нетерплячий.

— Послухай, як він репетує? Ну?

— Ну то й що?

— Як що? Кінець. Як довго я ходитиму в янголах-охоронцях?

- Можеш літати.
- Відкриття.
- Ну чого ти врешті-решт юшишся?
- Це означає кінець.
- Це так само означає початок.
- З призначенням?
- Той, хто за остаточне, завжди програє.
- Алеж слухай! Відкрий вуха й слухай. Ну?

* * *

— Іване Дмитровичу! Пане Безручко!

Безручко загальмував дитячий візок, у якому між алюмінієвою виваркою з прилютованою покришкою чи, може, й барабаном, стосом полинялих ілюстрованих журналів та двома пляшками непрозорої рідини сиділа біла гуска, похитуючи абрикосовою шиєю, — протер скельця у дротяній оправі й глянув на Федора.

— Я вас кличу вже другу вулицю!

— Доброго вечора.

— Так, певне. Доброго вечора. Даруйте, я ще зовсім захекався, женучи за вами. Ви з новим надбанням. І візок, і гуска!

— Юнона, — поправив Федора Безручко.

— А, я пригадую. Минулого разу ви були в розпачі, де дістати рожевого флямінга, щоб перевірити винахід, а тут, на пихо, навіть у звіринці

— самі білі, бо їх не годують морквою, — і тому в Юнони — абрикосова шия?

— Ні, це після вибуху. Ніжка від стільця, борода й половина щоки молодика, який надто квапився переставити мене туди, де ми однак усі будемо, розматеріялізувалися на її шиї.

— То ви остаточно досягли мети?

— Як вам сказати. Воно виявилось дещо складніше, ніж я припускав. Але я на правильному шляху.

— Після останньої зустрічі я багато думав про ваб, та ви — як у воду. Минулого тижня я цілу добу швендяв містом, — знову напало безсоння, тепер саме повня, і на ногах її легше переносити, — я зазиравав до всіх парків і скверів, сподіваючися вас побачити. Якщо у вас нема інших плянів, то чи не погодилися б ви бодай на одну ніч до мене? З усім майном, очевидно. Я вам не заважатиму, а Юноні...

— Вона чиста, — заспокоїв Безручко, перехопивши погляд Федора, який з деяким сумнівом глипнув на добре вгодованого птаха, бо йому здалося, ніби гуска підморгнула йому, а тоді, саме як Безручко нахилився, щоб підтягти міцніше мотузку, якою була прив'язана подошва до лівого черевика, а Федір подумав, що треба себе дешицю й контролювати, аби не чітко усвідомлені здогади, які паразитували в мозку, не накладалися на зовнішній перебіг баченого, деформуючи дійсний стан

речей, — висолопила йому товстий, не гусячий, а явно людський червоний язик з малим укусом на боці, точнісінько такий, як ще вчора у ванні це відобразило вицвіле, запотіле дзеркало, коли Федір вирішив пересвідчитися, чи на місці пошкоджених клітин (адже саме з того боку він завжди прикушував язика) не росте, бува, пістрякова пухлина.

— У мене тепер нове помешкання, — змусив себе зосередитися Федір, — отут одразу за рогом. Тобто, воно не нове, а досить таки старе й абияк уряджене, але тут принаймні ніхто не заглядає мені через плече. Ну і дешевше, бо я останнім часом рідше дістаю замовлення.

— Тоді ви хотіли повертатися до Перу? Там усе ще будівельникам добре платять?

— Так. Тільки я передумав.

— Ми вже десь із рік не бачилися?

— Трохи менше. Від Великодня. Дозвольте вам допомогти? Подвір'я замикають, і тут безліч закутків, бож будинок старий. Справді, повно ніш, де можна залишити все майно, і до ранку ніхто не рушить.

— Візок нехай. Тільки з Юноною і скринею я не розлучаюся.

Федір пильніше зупинив погляд на візку, шукаючи поруч виварки, пляшок і журналів знану йому Безручкову фанерну скриню, на якій

волоцюги-жартуни, у товаристві яких деякий час біля п'єдесталю цементної купальниці недалеко від Ізару ночував Безручко, після наглої смерті дружини й сина при звичаючися до життя бездомника, зобразили двох тілистих охрових наяд з орхідеєю-водограєм на грудях, що кожного разу бив Федора в саме серце, оприсутнюючи на всю пам'ять того зовсім іншого, усміхненого й випеченого Безручка так, як він невдовзі після повороту з Америки (де, як злісно подейкували покривджені долею невдахи, на відміну від інших гарувальників, за порівняно недовгий час збив мало не мільйонні статки, аби, замість продовжувати карколомну кар'єру, — з мамутової столиці, на яку побожно скеровували погляди всі скоробагатьки, назавжди повернутися до загумінкової Європи, купивши на околиці Мюнхену віллу, й не спокійно доживати віку, а заходитися піклуватися найзачучвіренішою українською голотою, що так і присохла після таборів, через туберкульозу й немощі нікуди далі не виїхавши на ліпші заробітки, ба більше, віддати до послуг не завжди причесаних і митих еміграційних молодиків, народжених уже після війни в ліпших достатках, що згодом багато декому завадило стати людиною, — не лише підвал, більшу половину першого поверху та обидві мансарди, а й свій гаманець і час, хоча ті, що, — як висловлювався Любко Нетудигора, — бачили

Безручка на обидві нирки, мали на це інше пояснення, а саме: мовляв, Безручко завів у своїй віллі шарварок зовсім не на те, — як про то лускався Сашко Лопата, — аби ним закамуфлювати якийсь там нібито винахід, якого і взагалі ніколи не існувало, хоч про той винахід різні оглухи, на зразок Генка Маковецького, й теревенили, начебто він, той винахід, нерозривно пов'язаний з оновленням усього людства, духовним перетворенням людини, а разом і незалежністю України, як передумови до внутрішнього очищення, бо інакше ніколи не запанує рівновага між світлом і тьмою, котра затисла світ у криваві лещата, — а на те, аби затушкувати злочинну діяльність, бо насправді Безручко не благодійник, — благодійники існують лише в маячному уроєнні слинявих недорік, — а завербована радянщиками продажна шкура без натяку на сумління, що ловить у свої тенета недосвідчених м'якодухих придурків, аби* їхніми руками — хіба не підіслали радянщики Сташинського, щоб замордувати Бандеру? та й чи тільки його одного? — нищити все, що нагадувало б українцям про їхню історію, гідність, славу й подвиги, — чи ж не ліпше, аби українців винищували самі ж українці? кращого й уявити не треба! — хоч би й що там інакше плескали, надриваючи пiski від вух до вух, різні говорії на зразок Юрка Олійника чи Миросі Казан, що з

Остапом Чернецьким учащала на проби до Безручкового підвалу-майстерні для бандур, де фанатичний Грицько Саламаха навчав ледачих смаркачів і перестарків-дівуль не лише гри, а й уміння самому виготовити бандуру, — а Мирося, падкуючи перед Юліяном Кописткою, тоді ще не втратила надії, що дорога до Юліянового задротованого серця лежить виключно через бандуру, яку Мирося зі мстивою насолодою потрощила на цурпалки того ж дня, як довідалася, що, попри її жертвенні старання, — скільки здоров'я, витримки й часу коштувала їй та анатемська бандура! — Юліян заручився, а за тиждень, — подумати лише, за тиждень! коли Мирося згайнувала на Юліяна найкращих п'ять років, а дівочий вік не чоловічий! — і побрався з ненависною, довготелесою, чистісінько: «дівко, подай горобця!» — Наталкою Ковганівною, яка в житті ніколи й до рук не брала диявольського інструмента, мучачися над опануванням якого, Мирося колись у спорожнілому підвалі, коли вже порозходилися учні, на власні музичні вуха, які марно чекали на Юліянові кроки, чула, як Безручко, схвильований новими арештами й дедалі жорстокішими переслідуваннями на Україні, запевняв загонистого Костя Бурлая, що твердив катеринкою, ніби в усіх своїх лихах винні самі тільки українці, і це триватиме доти, доки вони не

навчатся затятіше себе боронити і голосніше кричати про свої кривди, а то мільйонами виморюють, і пес не гавкне, — мовляв, якби його, Безручків, винахід був здійснений за Центральної Ради, то люди тепер не тинялися б по світу, відбігаючи свого роду й племені, а жили б на вільній не русифікованій Україні, за незалежність якої полягло й далі гине стільки найкращих голів, — проте воно нібито ще не все втрачене, — хоч і виглядає, наче навколо суцільні мури і українському народові треба щезнути з лиця землі, ставши безіменним погноєм для нахабнішої нації, — бо вистачає, аби нехай навіть одна однісінька людина, для якої справедливість, людська гідність, доброта й елементарна порядність — не порожній звук, перейнялася недосяжним, поклавши його за зміст свого життя, щоб нездійсненне — здійснилося, оскільки не виключене, що саме в цьому стремлінні: головою крізь мури до недосяжного — і міститься людське призначення, хоча людина того й не знає, а часто й не хоче знати, покладаючися з лінощів на випадок або, коли вже дійсно повна безвихідь, на провидіння: як уже нема жодної ради, то нехай воно штовхає затурканого чоловіка на путівець, від якого, може, й Безручко не здолав би відпекатися, щоб...). — У супроводі дружини (про її лососеву сукню ще довго трудили невтомні язики еміграційні манірниці, вболіваючи

за долю цілої нації, в якій занепадають смаки, що, як відомо, тягне за собою світові катаклізми) та смаркача-сина у смокінгу (тоді ще не так густо, як кількома роками пізніше виряджувалися на українські забави), явився на Маланку з опаловою орхідеєю на вилозі, і Федір тоді вперше після хвиливої відрази до квітки (що то знак для Паливоди, Федір довідався значно пізніше, сидячи на терасі каварні з Паливодою, який, спостерігаючи політ галок навколо дірок під банями собору Діви Марії, зрадив, що він приїхав не так на міжнародний конгрес альхеміків, як радше для зустрічі з Безручком, з яким він нав'язав був, а тоді на кілька років втратив, — що загальмувало всі його досліди, — тісніший контакт, щойно Безручко — частково на його, Паливоди, прохання, — повернувся до Європи, невдовзі після чого на Маланці Федір уперше й побачив його з орхідеєю, наче викапаною з бразилійських хащів, де витриваліші українські поселенці, тікаючи від радянського раю, залишилися освоювати пекельний праліс, звідки йому, Федорові, та Василеві Савченкові, який попервах ще намовляв Федора піти углиб пошукати діамантів, пощастило ледве живим після тропічної пропасниці, — дослівно: сама шкіра й кості, — дістатися до Перу, аж ще за півроку знайомі ледве пізнавали, що то — Федір) — вичув біля Безручка, попри те, що невтомні

еміграційні балакуни, як Сізіфи, гриміли один перед одним брилами остогидлої буденщини, яка забиває памороки й менш подразливим одинакам, ніж Федір (а Безручко тоді так само жартував і мовов непотріб, як то переважно мелють на багатолюдних збіговиськах, на яких і зроду Федорової ноги не було б, якби не Марійка), однак Федір ще тоді вперше вичув біля Безручка товсте, цвяхувате на дотик (Федір аж заціпенів, коли замість шкіри на ньому потекла фіялкова в шафранових цятках блискавка) чітко окреслене силове поле, яке тепер, — і то зовсім не тому, що гуска подивилася на Федора блідофіялковими орхідейними очима, щойно Безручко заходився обережно висмикувати з візка, притримуючи правою рукою, як немовлячі сідниці, виварку-барабан, — набрало остаточного об'єму й пружности.

— Барабан-виварку можете лишити у цій ніші. Майно не пропаде, — зосереджено мовив Федір, проймаючися раптом аж надривним співчуттям до обох Безручків, а крізь нього й до самого себе, а особливо до тієї нібито чужої частки в собі, що виникла в ньому під час пропасниці у вічнозелених нетрях, коли над ним висіло, випалюючи нутрощі й мозок, подвоєне обличчя Василя, з якого зіркою на всі боки виростали, щомиті змінюючися, завдяки геометричному

татуюванню, дедалі потворніші звірячі пики, за котрими він, завмираючи, стежив, як тепер за Безручком (бо в душі калатав кривавий згусток, що безпосередньо, хоч і не знати як, стосувався і його, Федорової долі, виповнюючи все єство ламким неспокоєм), і Федорові здалося, ніби не він, а крізь нього весь світ, що нагло крізь його зіниці отримав усепроникальну видющість, уважно стежить (оскільки від цього залежить остаточне і єдине призначення, яке ще надто полохає його), — як обережно вже цей обшарпаний, але наче справжніший, а, головне, остаточний Безручко, для якого покищо закінчилися наступні перевтілення, виймає з візка круглий агрегат, стримуваний алюмінієвою покриткою на двох замках, подібних до баранячого шлунку, що його Федір з лікувальною метою купив на базарі в Лімі напередодні від'їзду до Європи.

— Це не барабан. І не виварка. А скриня. Власного виробу. Чи коли волієте: сплющена сфера з ручкою. Моя фанерна почала протікати, і я мало не втратив винаходу.

— Ні. Я нічого. Зрештою, чому скрині не бути круглій і алюмінієвій? Дозвольте, я вам допоможу.

— Ні, ні, боронь Боже! За жодних обставин! Юнону й скриню я нестиму сам.

— На Юнону я не претендую, алеж вам справді важко.

— Якщо я вам доручу скриню, може статися вибух, бо вона запрограмована виключно на довжину коливань моєї правиці.

— Це ви навмисне, аби її не вкрали?

— Лише частково. Справа в тому, що енергія, якою живиться винахід, іде з мого серця. Дотик чужої руки спричиняє коротке замикання психічних біоодиниць, чи біоквантів, що дорівнюватиме їхньому розщепленню, а вивільнені біочастки значно перевищують потужністю енергію від розщеплюваного атома.

Федір глянув на Безручка, чи він, бува, не жартує, користуючися його невіглаством у фізиці, і, трохи повагавшись, висловив сумнів:

— Тоді вашим винаходом ніхто не потрапить скористатися?

— Чому ні, адже він для всього людства.

— Але як? Я пригадую, ви мені раз уже пояснювали, лише я був заклопотаний і не зрозумів. Ще минулого разу.

— Нічого. То все дуже просто, — засміявся Безручко, піднімаючи вгору указовий палець, проте всі його слова, як і тоді, коли Безручко вперше витлумачував свій винахід, розмазалися у Федоровій пам'яті на фіялкову стружку, бо саме тієї миті гуска вихитнула з-під Безручкового ліктя голову з червоною гулею на лобі, яка з'єднувальним вузлом стримувала в гусячому тілі

флямінга й лелеку, перешкоджаючи їм змішуватися в проміжне твориво (бож якби в гусці не сидів добрячий черногуз, то чи ж здолала б вона згодом у каварні так блискавично проковтнути факірових гадюк? через яких зчинилася буча, що змінила Федорові все життя, навчивши, завдяки Тарасові Нагірному, ходити крізь стіни й уважніше ставитися до навколишніх з'яв, навіть таких звичайних, як гуска) і сказала:

— Молодий чоловіче, чи ви знайомі з теорією дзеркал Дзиндри?

— Я не такий уже й молодий.

— Ну, для неї ви ледве чи й народилися. В не? інше літочислення.

— Ви маєте на увазі теорію дзеркал Дзиндри з п'ятнадцятого століття, що її частенько згадував Паливода тоді, коли ще носився з думкою заснувати інститут парапсихології і навіть, якщо вірити Григорові Папському — той скрізь бачив привидів, — уже купив був на околиці Богенгавзену віллу, з якої час від часу вилітали на вулицю важкі предмети, навіть коли не було дома Паливодиної прибиральниці (здається, Григир і справді бачив, як із вікна летіла не лише праска, а й дубова шафа, яка мало не розчавила Григора, аж він мусів оскаржити Паливоду, який однак уламав Григора взяти назад позов), а тоді, нікому нічого не пояснюючи, все кинув і терміново виїхав до Цюріху до свого брата

Антон, що невдовзі перед тим повернувся з Бельгійського Конго, де він п'ять років відбував медичну практику?

— Так, я пригадую, бо саме тоді Антін вилікував Всеволода Решетинця від прогресивного паралічу, який почався в необережного хлопця після невеличкого розходження щодо незалежності України з радянцями в марсельському порту.

Федір настроївся заперечити, що Антін ніяк не міг вилікувати Всеволода від паралічу, оскільки Всеволод, ще заки Антін повернувся з Африки, заплутаний радянцями, які особливо ретельно полювали за всіма неасимільованими українцями (це Федорові згодом зрадив Тимко Рябошапка, найвідданіший Решетинців приятель, який одного ранку вийшов з дому та так і не повернувся), — наклав на себе руки точнісінько так, як значно пізніше Ігор Кам'янецький, і напевне, Безручко має на увазі не Всеволода, а Юрася Перегуду, якому дійсно загрожував параліч, та й взагалі який це мало стосунок саме до теорії дзеркал Дзиндри, про якого свого часу розповідав Паливода? — але тому, що гуска, — яку Безручко у проміжках пригощав коньяком зі свого келиха, запиваючи підігрітий борщ, що його за старою кавалерською звичкою Федір тримав у запасі (цілий баняк) у холодильнику, звикши сам куховарити, манірно засміялася, пробігши колоратурними молоточками вгору й

униз дві октави (Федорові тоді остаточно й засіла думка, чи не становила гуска перехідного, проте важливого ланцюга Безручкового винаходу — щось на зразок живого каталізатора, хоча Безручко й відмовчувався на кількарізкові запити), — Федір одночасно пригадав, розсердившись на власну неухважність: поспішаючи почастивати гостя (останнього часу у Федора й справді виробилася звичка поспішати, навіть коли й не було куди), він забув, — а Безручко з делікатности не нагадав, — перш ніж посадити гостя за стіл, злагодити йому ванну й дати чоловікові чисту білизну, якесь неподерте вбрання (добре, що бодай Безручко й він не надто різнилися статурами), пошукати випрані шкарпетки й цілі черевики (ці підошви, підв'язані мотузками! На втіху Федора в нього таки знайшлася запасна пара взуття, хоча він засадничо не тримав зайвого манаття, пам'ятаючи одвічну істину: від кожної зайвої речі в помешканні заводиться лукавий, перетворюючи гостинну людину на скнару й відлюдка), бож Безручко відтоді, як прилучився до категорії бездомників, ані належно не відживлювався, ані не дбав про найконечнішу гігієну (і це колишній аж до педантизму чистун Безручко, що жартував, мовляв, тепер замість геєнни вогненної вірять у гігієну); адже минулого разу Федір привів до себе маячного, викачаного в болоті Безручка, який кілька разів, —

Федір уже й не пам'ятав, як часто, непритомнів в Англійському парку, переносячи на ногах крупозне запалення легенів, аж поки його (не інакше як на терміновий знак Провидіння) подибав Федір і мало не силоміць зтяг до свого помешкання, викликавши Ярця Турчиновського, аби той дав Безручкові кілька рятівних ін'єкцій й проінструктував, як лікувати хворого, бо Федір тоді справді наївся страху, що Безручко вже не прийде до тями, — а пригадавши про ванну для Безручка, Федір похопився, що «Під зеленим розмарином» чекає на нього Марійка, про яку він зовсім забув, оскільки вони домовлялися ще минулого тижня, а за цей час після наглої смерти Романа Онуфрієнка, з котрим Федір ще напередодні у Штарнберзі ловив рибу, сплигло стільки води, наче розмова з Марійкою відбулася кілька років тому, коли він ще мріяв, що Марійка погодиться стати йому дружиною, заради якої він ще сьогодні, попри П придуркуватого Андрія (Хіба це чоловік? Цей горе-шалапута, в якому лише Марійка могла углядіти особливі людські якості!) і трьох підлітків-патlachів ладен хоч до пекла, чого Марійка, здається, так ніколи й не втямила, хоча все інше відчувала з найменшого натяку, — і що тепер йому, Федорові, не випадає ні підводити Марійки, ні кидати Безручка самого в хаті після того, як він сам зтягнув його до себе, стужившись за

товариством.

Імовірно, від заклопотаности Федорів мозок помилково виділив такий надмір розумової енергії на ці утлі міркування, аж нею просякло помешкання, і, хоч він і словом не зрадив цих думок, вони жужмом потрапили й гостеві до голови, бо коли Безручків промоклий голос, доповнений то бусловим буханням, то гусячим гелготанням (оскільки Безручко заявив, що без гуски він не сяде в ванну, з чого Федір, якому в перебігу жовтої пропасниці в Бразилії довелося дещицю зіткнутися з потойбіччям, що й залишилося в його звичці помічати те, повз що інші байдуже проходили, виснував: не інакше, як Безручко запроектував свій винахід в гусці, переховуючи в ній в ущільненому вигляді, задля більшої портативности, з десяток громіздких створінь на зразок їжатця, безпосередньо пов'язаних з винаходом, серед яких особливою активністю вирізнявся лелека, що тепер бив крилами по воді, приглушуючи потовщеними сплесками Безручків голос), — дійшов до Федорового (від унутрішньої напруги фасетного) слуху, то Федір зі здивуванням встановив, що він, не знати коли, встиг полагодити, що вони всім гамузом після купелі вирушать до Марійки в каварню, до котрої завжди стриманий Безручко (хоча він і колись не густо вчашав до каварень)

виявив нагло таке настирливе зацікавлення, ніби не Федір, а він мав там важливе, задалегідь укладене побачення, на яке йому з якихось далекосяжних причин не випадало прийти без свідків, і це враження у Федора ще зміцнилося особливо після того, як йому спало на думку, чи не перевіряв Безручко на людях свій винахід, дещо переінакшуючи перебіг подій, як він уже сидів разом з Марійкою й Оришкою Козелець, влаштувавши поруч на терасі, погородженій на затишні закутки цементними ночовками з журавцем, Безручка, переодягненого на кількаразові настирливі прохання у Федорів приношений, але чистий виряд, разом з гускою й виваркою-барабаном, і до них приставив білого, з мереживного заліза, стільця кудлатий атлет, у якому Федір щойно в загальній колотнечі, коли він сам кахльованим столиком прокладав дорогу Марійці й Оришці серед роз'юшених пик, що налітали з усіх боків, розгледів Тараса Нагірного, котрий ще не зовсім (Федір давно переконався, що здоровані важче витримують злигодні, ніж глистюки) очунав від голодівки перед ратушею на Марієнплатці на знак солідарности з Валентином Морозом, за якого в усіх українських церквах ішли молебні, після чого люди з свічками вирушили в похід по всьому місті, що, догоджаючи єдинонеділимній держиморді, не квапилося бодай

одним реченням згадати у щоденних новинах (преса, звісно, вільна, тільки пощо заради якихось там задрипанців з неіснуючої нації зайво роз'юшувати медалогрудого від плечей до колін сусіду?) про українські демонстрації на знак протесту, що в особі Мороза червоні царі видушують весь український народ (б'ють, та ще й плакати не дають), який попри тристалітнє перебування під братньою різалкою-чоботиськом не хоче перетворитися на росіян, — Федорові з чіткістю, що випалювала мозок, запам'яталося, що Безручко говорив про людське призначення тієї миті, як Юнона, на пронизливий, аж фіялковий звук сопілки, цибато виметнувшись з-під Безручкового стільця, по-лелечому (Федір виразно побачив, як у неї за кілька кроків видовжилися ноги й дзьоб, та й, зрештою, де ж би гуска ласувала гадюками?) проковтнула обох отрутоносців молодого з улишайованою церою факіра, який, разом з старшим фіялково утюрбанованим напарником, що мідяним молоточком поклепував по бляшаному горнятті, виступав у каварні, замість тиждень тому заповідженого, — так само, як і факіри, модного, — гітариста, через якого Федір, бажаючи зробити Марійці бодай невеличку приємність (це було його єдине право на Марійку), домовився зустрітися у каварні «Під зеленим розмарином», куди Федора вперше завів був Перекотигора після вистави

«Едіпа», який тоді остаточно зіпсував Федорові настрої.

Тобто, настрої у Федора тоді і так був зіпсований, і Перекотигора ніколи не зтяг би його до кепсько провітреного приміщення, аби йому дві години перед очима мигтіли переслідувані долею постаті, нехай і на даровані квитки, якими Перекотигору ошчасливили Богатирчуки, що мали постійний абонемент на театри й концерти і того вечора чи то через гостей з-за океану, що наїжджали на літні семестри послухати курсів українознавства, чи то через хворобу не змогли відвідати вистави, — якби Перекотигора не завів мову про Христю Ящуківну.

Федір не мав жодної охоти (хоч саме цього й не випадало казати Перекотигорі, який на пункті Христі виявляв надмірну подразливість) слухати про походеньки ледаща-Ящуківни, яка, як то увійшло в звичку серед молоді, що, народившись на еміграції й вирісши після непам'ятних таборів у достатках і вже, звісно, не знаючи смаленого вовка (та й звідки їй знати, коли перед очима, переливаючися через вінця, буяв добробут чужинецького світу, а оповіді батьків про жахи, переслідування, а найгірше Україну, — яка фюерверком виринала із задротованого небуття лише тоді, коли треба було зашельмувати українцем якогось покруча, убивцю, пройду, —

протейне перетворення — з неіснуючої нації на націю падлюк, шельм і головорізів, — усі народи, як народи, а українці — то їх взагалі нема, тьху, порожнє місце! то на мить появляються лише в людиноненависницькій подобі, аби одразу ж щезнути, перетворившись на коров'ячий хвіст російської, польської чи ще якоїсь вартіснішої нації; видно, їм Господь вклав геєнну люту у груди, — причина, чому незрівняний ощасливлювач людства Йоська, яким ще й досі захоплюються гниляки в достатках, і носився зі спасенною думкою винищити сорок мільйонів цього мазепинсько-бандерівського гаспидного кодла, щоб воно не ворохобило єдинонеділимної імперії — викликали тільки роздратування, адже то був батьківський, а зовсім не Христин досвід, що то обходило! — бож серед угодованих, державних, самозакоханих націй, — на молоденьких очах Христі наймогутніші держави ще не лускалися мильними бульбашками, і чого їй було вже тепер хвилюватися, що на цьому світі нема нічого сталого? — непристойно виглядали бездержавні затяті провінціяли, які навіть не належали до вибраних народів і, замість розчинитися в навколишній повноцінній стихії, жили якимось загумінковим Гралем-Україною, котру червоні єдинонеділимники до ноги викорінювали «на власній не своїй землі» і для якої серед пихатих

молохів не було місця, а чому ж би то Христа мала належати до тих, яким нема місця під сонцем?) пустилася берега попри порядних і шанованих батьків, а, може, саме й тому (як на Федора, то в найпорядніших родинах найчастіше й плодяться виродки й гнила неміч, а тут ще й пещена одиначка, розвезений кусень безсердечного м'яса, що його злигодні й поневіряння не перетворили на людину, оскільки змалечку самі вареники плигали в рот? Куди зайшло б людство, якби людина всю свою енергію не витратила на те, аби вилізти зі злигоднів. А наслідки? Хіба добробут так само, як і лихо, не випорожнює людину? І чи в цих обох крайнощах не відбігає людина найважливішої своєї суті? Надмір горя робить людину черствою, злою, зашарпаною й безжалісною, — раб, над яким свище батіг, не виплекає в собі шляхетства, для добра треба бодай малого просвітку, а надмір достатків — порожньою, байдужою до всього на світі або пихатою й гістеричною і — теж лютою й жорстокою. Певна річ, не кожного, — у кожному пеклі знайдеться один праведник, — однак більшість. І тільки десь посередині між цими двома крайнощами, визначуваними для кожного особистою довжиною внутрішнього зросту, з ухилом то в один, то в другий бік, людині світить добігти свого повністю ніколи не усвідомленого, а може, розумом і взагалі не схопного, призначення,

яке чекає на кожного, так само й на розвезену Христю, хоч вона покищо й пручається проти того руками й ногами, — бож у Бога й піщина не пропаде, а вже людина й поготів), і за якою, чого Федір ніяк не міг збагнути, так побивався Перекотигора, розпачаючись, що для нього, лише коли нема на похваті патлатих претендентів, світить Христині ліжко.

Скільки Федір казав Перекотигорі викинути з голови глистувату Христю з її вічними цигарками, гашишами, цмуленням алькоголю й вибрати собі поряднішу, та, зрештою, і вродливішу з-поміж дівчат, які падкували за Перекотигорою (адже він нівроку ставний хлопець, і не одна мріяла стати йому вірним товаришем на все життя. А що таке Христя? Ну трохи лялькове личко з явно тхорячим виразом, але постать нековирна, наче стулена з самих гострих трісок. Правда, таких пласких, та ще й неохайних, — і це для дівчини! — тарань, — так і кортить помити його й зачесати, а то ж чистий кундель! — вважають тепер мало не за красунь, — бідні Лукашенкові дівчатиська голодують, аж пожовкли, аби угнатися за лінією, сказано, добробут, нема ради, коли вся Європа взорується на американську цибату каліч, — однак сама ця худющість не така вже й страшна, хоч і не тішить ока. Зовнішність — це ще не вся людина. Моді приходять і минають, і не кожний — Леонардо, аби

вбратися раз і назавжди за власноручно спроектованим взірцем. Та й потім, сьорбнувши дещицю лиха, ще відгодується й не торохтітиме маслаками, страшніша Ті бездушність, цілковитий брак жіночости, а, головне, засадниче небажання бодай спробувати вичути іншу людину, без чого так незатишно й порожньо на світі, хочби й що там інше проголошували.

Хіба може існувати жінка без рісочки м'якості, безунутрішнього тепла? Звісно, може, чого тільки не існує, лише чого тоді вартий весь світ? Хіба хмара отаких розбещених вишкребків, як Христя, ладна замінити, нехай дещо постарілу, — проте і Христя не ходитиме все життя у вісімнадцятилітках, за десять років її вибрики стануть нестерпні, за двадцять і поготів, а що таке двадцять років? день, не більше, вік людський надто короткий, а для жінки й поготів, адже йому самому, Федорові, який ще вчора ганяв хлопчаком, не знати й коли, вдарило півсотні, — ну і де ж отаким розперезаним Христям замінити нехай дещо передчасно згарьовану, — Марійка ж ніколи не мала часу дбати про себе, а лише про інших, — але яку незрівняно променисту Марійку, біля якої світ стає кращим, людина значущішою й світлішою?), та Перекотигора затявся, не виключене ще й тому, що йому досі надто легко давалися перемоги (немає ради, красень!), і лише Христя, одразу допустивши

його до ліжка, так само відразу по-чоловічому відкинула коротко ошчасливленого, вислизнувши з-під його волі (бож чи не на другий день Перекотигора кляв усе на світі, а найлютіше Христю, що мало не в його присутності злигалася з плюгавеньким, як зігнута жердка, Влодком Мацюком, і це не давало Перекотигорі промитої води), змушуючи навіженого (а в які мишачі нори не заганяє чоловіка любов), замість більше часу присвячувати малярству, до якого мав не абияке покликання (це Федір не раз чув і від Петра Голика, і від Остапа Лісового, не кажучи вже про Крука та Гніздовського, коли останній приїздив з Америки показувати діапозитиви зі своїх по-китайському вивершених дереворитів), вдаватися до тих закутків свідомости, де на людину без надійного провідника чигає небезпека.

Властиво, на перший погляд воно нібито й не містилося нічого загрозливого ні в поновному захопленні Перекотигори тантризмом, ні у відвідинах парапсихологічних доповідей (куди він затагнув був і Федора), де піддослідні медіюми самим поглядом згинали залізні дроти чи втримували в повітрі фунтові гирі, хоча того вечора Федір нібито не мав поворотного нападу тропічної хвороби, яка інколи в легкій формі поверталася до нього в поміркованіші широти, розщеплюючи навколишню дійсність на додаткові з'яви, — ні в

знайомстві з новітніми Божими танечниками, що від удару звичайнісінької ложки об мідний чайник чи миску впадали в транс, звинніше від професійних циркачів годинами вивертаючи тіло з суглобів на славу Всевишнього, як вивертали хребти представники східніх культур, що підмінювали римську імперію, яку через це й підкорили довготелесі варвари.

Зрештою, хіба Перекотигора з не меншим запалом ще не так давно захоплювався генетикою (у Федора збереглося кілька тих малюнків, які йому подарував Перекотигора, бо решту він згодом понищив), вимальовуючи перед заціпенілим Федором, якому малярство завжди виповнювало киснем легені, теракотові кажаноподібні півонії завбільшки з відро для, як висловлювався тоді Перекотигора, хоч згодом він то все заперечував, кажучи, що то все Федорова вигадка, — ступінчастих палаців майбутнього, що його він, розкладаючи перед Федором метрові гваші, доповнені для більшої наочності дротяно-мотуззяними конструкціями, якими тоді під саму стелю було захаращене Перекотигорине житло, проектував у містах-хмаросягах, де серединою двосотого поверху, за системою потужних опустів-помп, побудованих на засаді фото-синтези, текли ріки, що ними курсували океанські пароплави, ніде не затискувані

набережними хмаросягу, де існували багатокілометрові, за системою гідравлічних вахлярів висувні парки, де височіли, об'ємом на кілька проваль розсувні церкви-мушлі всіх релігій світу з музичними лабіринтами, з органними нішами, концертними, порхавкоподібними залями й аудиторіями крізь усю ступінчасту мережу веселкових помешкань, захисних вулиць, каналізацій, площ, колодязів і скверів, які в зменшеному вигляді, разом з гойдалками, водограями, марсіянськими ракетами й коробами з піском для найменших, разюче нагадували кольорові мантри, що ними Перекотигора вже тоді пообвішував свій закуток.

А втім, чого вже так дуже було дивуватися з Перекотигори, який завжди мав нахил, щоправда, дещо своєрідний, до містики, як це інколи трапляється з тими, що трохи заретельно час від часу занурюються в тілесне, хоч, може, саме тут Федір найістотніше помилявся, ототожнюючи Перекотигору з тим, що той сам про себе розповідав, підносячи навколо свого справжнього ества мости навіть перед такими погідними приятелями, як Федір, який ніколи нікому не ліз в душу, вважаючи, що кожна людина має право на свій унутрішній — нехай і який мікроскопічний — безлюдний острів, — коли нещодавно сам Федір подибав на зоні для пішоходів чималий гурт

німецьких молодиків (як швидко міняється ментальність, ще десять років тому щось подібне було б немисленне), завинених поверх уторочкованих джинсових камізельок у давно не прані сіраві хламиди, — найстаршому, здається, не минуло й двадцяти років, — що, виставивши під баварський поміркований дощик поголені доліхокефальні маківки й закочуючи в надхненні очі, співали гімни Крішні, намагаючися перекрити гітарні виступи з десяток так само молодих, лише помитих і підпрасованих сектантів, які трохи поодаль кволими голосами славили Ісуса, дисципліновано пощипуючи гітари, що їх, як і гімни Крішні, напливами заглушував гучномовець роз'юшених безбородих маоїстів, що, на всю потужність зелених сердець палаючи (з віддалі методично запрограмовуваним) гнівом на розкладницький добробут навколишнього капіталістичного світу, який уможлиблював їм зручно жити в достатках і не лише вільно висловлюватися, а й, де йшло, безкарно підтероризувувати більшість, поривалися переконати публіку, переважно з пакунками в руках після суботніх закупів, що єдиний порятунок людства — в комунізмі, і то виключно китайського зразка, — там просто рай! — захлиналася добре відхарчована нордійська дівуля з заячою губою.

А коли Федір, терпляче вислухавши

вогневергальну проповідь, нарешті поцікавився, чи сама надхненна проповідниця була в тому раю і чи їй бодай раз спало на думку, що станеться з нею самою, коли в Європі запанує радянський чи китайський Гулаг, то дівуля роздратовано спитала, що означає це чужинецьке, варварське слово, а дізнавшись, що «Гулаг» — твір Солженіцина про радянські концтабори, заверещала: «Солженіцина і всіх тих, хто паплюжить світлу комуністичну дійсність, треба повішати на першій ліхтарні, бо всі вони брехуни й провокатори, від яких треба вичистити людство».

«Якщо ви не читали Солженіцина, то звідки ви знаєте, що він брехун. Ви ще не добігли влади, а вже, й не передихнувши, засуджуєте людину на смерть, не вислухавши її», — спробував докинути Федір, але дівуля, блиснувши верхніми яснами, верескнула, що плюне йому межі очі, якщо він негайно не розматеріялізується в повітрі, бо хто проти комунізму, той проти всього людства, і його треба знищувати, як мерзенну попелицю.

«І во віки віків амінь!» — уже подумки докинув Федір, ухиляючися перед скринькою з проклямаціями, що її пожбурила в нього розпашіла дівуля, ладна проливати ріки чужої крові (до своєї власної, як Федір уже не раз пересвідчувався, усі геркулеси на словах виявляли надмірну чутливість, бож безкарно товктися в чужій душі значно легше,

ніж зносити мікроскопічну подряпину на своїй).

Скільки в людині енергії, і чому на кожному щаблі свідомости ця безлика енергія, яка могла б так само бути й добром, від найменшого подуву заряджується чавуннозубим злом, руйнуючи все навколо себе і себе саму, спалахнуло в Федорі, коли він уже з віддалі глянув, як дівуля разом з мовчазним білявим хлопцем, дуже подібним до неї (зрештою, як тепер Федір роздивився, інші п'ятеро теж виглядали близнюками, ніби спільне фанатичне переконання єдиним ляпасом увібгало їх назад у вид, вимаглювавши виборені від амеби до людини індивідуальні риси) визбирували в чотири руки розкидане майно (решта, — переважно довготелесі, з задовгими руками члени групи, — не сіпалася допомагати, зайнята податливішими перехожими й гучномовцями), посилаючи в той бік, де щез Федір, від ненависти фіялковий погляд, аж йому стало її шкода, не розумом (розум зневажливо ствердив: і чого воно так юшиться? Чи я його скривдив, забрав йому місце під сонцем?), а серцем.

Власне, саме тоді під лазерним поглядом дівулі у Федоровій аорті (він міг би пальцем намацати, де саме) тоненькою цівочкою, часами лише то міцнішаючи, то слабнучи, вперше попливло передчуття, яке його вже не залишало: всі ці події: ця розмова глухонімих, ці очі, ладні безжально нищити все, що не давалося убгати себе

в шабатурку їхнього мікроскопічного, по-сектярському нетерпимого уявлення про світ — це його життя, за яке, хоч би й що там інше просторікували розумахи, колись і йому, як і кожному, доведеться звітувати перед Всевишнім, бож хіба ця майже на голову вища за нього дівуля з заячою губою не була якоюсь часткою і він сам? Кусник людства, крайчик іскри Божої? Розум її зневажив, змов на порох осудом: гістєрична креатура, загонистє дурєпищє, яку біологічні і духовні сили, виділені їй природою й провидінням на хлопця, на численне продовження роду (щороку по дитині, одразу втихомирилася б) і на особистє (і хто зна, чи не є це — єдинє й найістотніше?), дарованє кожному, не знанє самому чоловікові, вищє призначення, наслідком випадкових обставин, яких могло й не бути (здебільшого через того самого хлопця чи за браком його, — на які лишє вихиляси не штовхає людину не за призначенням скєрована енергія), прилютували її, обікравши її волю й призначення, до людиноненависницької догми (а яка догма не людиноненависницька? адже жодна догма не терпить побіч себе іншого погляду? Чи то просто властивість людини: до всіх її дій непомітно підключається фанатизм, що постійно паразитує на межі людської свідомості, і тому під кожним гаслом, навіть в ім'я любови до ближнього — і самє тут — найчастіше — чатують ріки

крови? — а людину, ледве вона титанічним зусиллям духа й волі звільниться з одних лещат, куди ж сама себе й уманеврувала, як її вже дідько штовхає нап'ялити на мозок якусь іншу, ще страшнішу пекельну затискувачку, що на століття випалює все живе?).

Розум унедійснив дівулю з заячою губою, а серце пошкодувало: людина ж. Роз'юшена, небезпечна в своїй нищівній нетерпимості, яка ще стільки на своєму шляху нашкодить іншим (хіба кожного разу, як людина вважає себе управненою вирішувати долю іншої людини, вона одразу ж не нагромаджує навколо себе бастіони з трупів?), алеж людина. І ця людина у великій біді. Людина, що ненавидить іншу за будь-яку істотну чи неістотну інакшість, завжди в біді, і її треба від неї ж самої рятувати, тільки як? Як рятувати того, крізь кого, одним помахом унедійснюючи віки, лунає інквізиторський голос, що санкціонує (о цей піднятий угору повчальний палець непомильності!) автодафе в ім'я того Лагідного, який сказав: «ударять у праву щоку, підстав ліву?» Як промовляти до того, хто влялечкувався у фортецю із «ми єдині праведні, сіль землі, ліпші?» Як тут допомогти? Адже хочби й що він, Федір, говорив, вона ж не слухатиме. Він для неї з іншої плянети, марсіянин, — ще гірше — щось, що треба нищити, з ким не розмовляють, як не розмовляють з

поросям, котре лагодять зарізати на печеню. Інший вимір. Хіба всі жорстокості не з того, що людина людину розсаджує по інших площинах? Тих, хто в іншому вимірі, легше нищити, не затьмарюючи сумління: не наш, отже не людина; хто побиватиметься за смаженим коропом на тарелі? Тож як йому промовити до дівулі, коли він для неї навіть не смажений, а гнилий короп? Та що для неї, коли, здавалося б, до такого проглядного Перекотигори, він, Федір, не завжди міг промовити до душі, бо навіть коли йому теплішало в грудях, що він із Перекотигорою дійшов згоди в якомусь питанні, раптова, зовсім незначна дрібниця розпанахувала між ними прірву, унаочнюючи, що Федір, який роками приятелював з Перекотигорою, його зовсім не знає й не розуміє в найпростіших речах, наче Провидіння затялося йому зайвий раз нагадати, що людині ніколи не дано знати іншої, і саме тому таке пекло й діється на землі?

А втім Федір ніколи не поспішав з висновками, даючи часові впорядкувати надто гострі й з унутрішнім приском явища, так само, як він ніколи не надавав би найменшого значення розповіді Петра Бешихи про Перекотигорині свідчення в поліції з приводу того, що на Бешиху навалилися на сходах двоє вилицюватих з моржовими очима молодиків, яким лише Іван Козодуб та обидва Грінченкові близнюки, що саме

вийшли були від Перекотигори, перешкодили затовкти на смерть Бешиху, якби самому Федорові вже з іншої нагоди, однак теж у поліції, куди вони разом ходили свідчити про самогубство Ігоря Кам'янецького, — на власні вуха не довелося почути, як Перекотигора возить у решеті поліцаїв, хоча Федір ще довго розмірковував, чи не причулося йому все те через надмірну схвильованість смертю Ігоря, якого він напередодні мав відвідати й не відвідав через хвилеве заціпеніння душі, яке його інколи опадало без видимої причини (може, якби відвідав, нічого не сталося б, й Ігор залишився б живий? Інколи вистачає й мачини, аби втримати людину від пастки, звідки нема вороття), бож тоді поліцаї ані не здивувалися (і це тоді, коли Федорові очі лізли на лоб), ані не поцікавилися, що ж бодай згрубша має на думці Перекотигора, виголошуючи подібні свідчення, які згодом у Федоровій пам'яті (попри вибачливі поправки на своєрідний Перекотигорин гумор, яким він не раз завдавав Федорові клопотів, бо Федір ніколи не знав, і йому здавалося, що того й сам Перекотигора не знає, коли той жартує, а коли говорить поважно) не трималися купи, а головне, взагалі не виглядали на щось бодай трохи подібне до свідчень про Ігоря, хоча тоді в поліції від дещо зарізкого, ніж звичайно, Перекотигориного голосу, — а зовсім не тому, що

Федір, промацуючи зачудованим поглядом зосереджених, аж сонних поліцаїв, раптом помітив (серце зупинилося, і кров стала відкручуватися назад, даючи місце просвітам, подібним до ясновиддя), як в Ілька Івченка (що теж, як і вони, прийшов свідчити про Кам'янецького) фосфоризують очі, — час розтулився йому в легенях, як море розступилося перед біблійним народом, і в Федоровім мозку (який не слухав ні досить голосистої розмови затриманих з дрібною крадіжкою нечесаних молодиків за скляними матовими дверима, — молодиків він бачив на повен зріст, — і чомусь усі вони півколом стояли перед обвислим плечем поліцая, котре височіло над тулубом, замінивши плечі й голову, — щоразу, як сомнамбулічна секретарка на випростаних руках замість срібної таці з відрубаною головою, — той самий плавальний рух, — носила туди грубі акти, — ні приймача за диктовою з чотирма віконцями перегородкою, за якою нудилися друкарки, — приймача, який щось повчальне, можливо, й справді в рамках шкільної програми, розповідав про екзотичні країни, не надлузуючи Федорові свідомости) назавжди пролягла клейка стружка Перекотигориного голосу, від якого тоді Федорові лезами ворухнулося в грудях: Перекотигора бреше, і його брехня (Федір шлунком це відчув, хоч і не годен був пояснити собі, чому це

так) незбагненним чином має якийсь стосунок до нього, Федора.

Тобто, на перший погляд ніби й не містилося нічого особливого в тому, що Перекотигора викладав подробиці, які не лише не стосувалися, а й явно затемнювали справу, і в яких Федір навіть згодом на чисту голову не здолав добрати тями, як то трапляється, коли звичайнісіньке, буденне докільля від незбагнених душевних поторків нагло учуднюється, вислизаючи в іншу площину, бо ж Федір тоді, особливо, як Перекотигора забрав слово, затято гнав від себе підозру, що Перекотигора далеко більше причетний до Ігоревої смерти, ніж Федорові того хотілося б, і тому він ходить по колу, споруджуючи між собою й іншими захисні мури, куди він, кільце за кільцем, втягує й Федора, хоч і не називає його на ймення (Федір лише згодом від Юска Дитинця довідався, що тоді Перекотигора мучився від певності, — а цю певність навів йому сам Федір, хворий від припущення, що Перекотигора міг вдатися до злочину, — що він, Федір, убив Ігоря, хоч і словом не прохопився про це Федорові, навіть тоді, коли вийшла на світло, — кривавіша за Сташинського, бо значно ширша й підступніша — афера Івана Садового, засланого кадебівцями з особливим дорученням прорідити найсвідомішу українську еміграцію, до числа яких потрапив і нічим,

здавалося б, так дуже й не примітний Ігор), і тому на запити поліцаїв розповісти про Ігореві звички, а особливо знайомства й обставини, коли саме це скоїлося, Перекотигора й говорив, мовляв, «це сталося значно раніше від того часу, коли третя імператорська конкубіна веліла переламати ноги й руки моїй матері, як і значно раніше від того проблиску, коли я, зійшовши на перші висувні приступці головного каналу, помітив на підвісних доріжках, споруджуваних проскрибованими будівничими під час розливу, відблиск роси на диньоподібних півоніях, ще заки наполохана служниця встигла підхопити мене під живіт і внести в інше століття до неосвітленої спортової залі, загромадженої трапеціями, старими усвічникоманими піянінами й розмальваними портретами колишніх власників холодниками на кшталт єгипетських домовин з нежилих евакуйованих помешкань, над якими висіли мокрі рушники, — це сталося на тому розтині світанкової свідомости, коли людина вперше відчуває — амебою, органами травлення, самими ядрами клітин, — усвідомлення мозком приходить значно пізніше, який потім розкладає світ на поняттєві шухляди, — що вона живе і до неї в колодязну живу колбу душі поволі, жовток за жовтком, спускаються дотики зовнішнього світу. Це сталося на другому році мого життя у проміжку між

вигуками першого обходу вігілій, за кілька століть до того, як почали вписувати в імперські анали імена тубільних будівничих, виводячи ініціали кіновар'ю. Це був пробний ранок декоративних з веселчаною серединою капуст, продаваних уперше, як новина, в центрі міста, де продавальниця скандувала чужинцеві з недержавних народів протейну назву квітки, якою були обсажені прогулянкові алеї мого дитинства ще тоді, як літочислення вели за розливами Білої ріки та ластівковими гніздами, що їх сушили, а згодом тушкували для посланців з пустельної країни, пізніше після зміни п'ятьох династій, за якими одразу ж був день на кілька років, і тільки короткими спалахами ніч. Ніч ночей. Але свідомість уже вбиралася в колодочки, і небуття поволі відступало, хоч і на короткий час, а це унедійснювало будь-яке насильство».

Властиво, на слові «насильство» Федір, який зосереджено трудився збагнути, чому Перекотигора так докладно вимальовує перед поліцаями ритуал поховання понад дві тисячі років тому зігнилих імператорських конкубін (щоправда, згодом Федір не був певен, чи не підключилося до Перекотигориного голосу радіо), крізь своє базікання, як начинку в пиріжку, простягаючи Федорові рятівну кладку (цю кладку Федір так відчував, ніби вона променювала з самої

Перекотигориної душі, хоч і не тямив, чому Перекотигора так старається), аби він, Федір, вибрався на суше, і тому на перехресні запити поліцаїв, коли він востаннє розмовляв з Ігорем Кам'янецьким (тієї миті у Федоровій пам'яті і спливли Перекотигорині розходження з Ігорем, які первісно виникли з ненаситного кокетства миршавої Христі, що затялася їх посварити, аби мати навколо себе двох Іванів-покиванів, а тоді, завдяки Перекотигориній нетерпимості в любовних справах, — бож так Перекотигорі не бракувало витримки, — поширилися, — а це й навіяло Федорові проти його власної волі підозру, чи не допоміг Перекотигора, бува, перебратися Ігореві до прадідів, — й на Ігорів характер, звички й світогляд, підмінований, за висловом Перекотигори, трухлявою іронією, якою Ігор інколи, може, й зловживав, ховаючи за словесними колочками надто чутливе, беззахисне нутро), Перекотигора, як кріликів з фіглярського капелюха, витягає з рота нескінченні назви рослин, аж Федорові мигтить в очах, бо йому в мозку починають проростати нетреби, Іван-трава, ведмеже вухо, якірці, собачі петрушки, приворотень, заячий канупер, скусівник, марунка, петрові батоги, а Перекотигора балакає й балакає, розчавлюючи всіма цими пижмами, бедринцями й шоломницями будь-яку згадку про Ігоря, заради якого їх і зібрали до поліції, оскільки

Ігорева мати, що на цю страшну вістку прилетіла з Австралії, куди й Ігор мав невдовзі повертатися, ще тоді твердила, що то підступне вбивство, адже вона дослівно напередодні отримала докладного листа від сина, якого не могла написати людина, яка носить з думкою покласти край своєму існуванню (зрештою, хіба вона, мати, не знала своєї дитини? Чи ж він би таке вчинив? Та й чи випозичав би Ігор перед смертю латинську друкарську машинку передруковувати свою дисертацію, якби він носився з думкою відійти з цього світу?) — Федір саме тоді зауважив (усередині все зупинилося, а тоді крізь легені почали падати кусні вогню, але він зусиллям волі якось зупинив цей обвал), що в Ілька фосфоризують очі точнісінько так, як вони фосфоризували в Тараса Нагірного, коли він і Федір, ледве впакувавши до єдиного вільного таксі Марійку, Оришку Козелець й Безручка з виваркою-барабаном та гускою (яка на прощання крізь вітрове скло вистромила з авта абрикосову шию в напрямку Федора й грудним голосом проказала «*Gallia est omnis divisa in partes très...*»), самі вскочили до підземного Гаражу за рогом, звідки, не чекаючи, заки поліція, яка щойно почала прибувати на місце колотнечі, ще здалеку розпікши сиренами повітря, закінчить облаву, вичистивши найроз'юшеніших з тераси «Під зеленим розмарином», — підвальними сполучними

коридорчиками й тунелями, крізь які Тарас знаходив лише для нього вирізнувані з п'ятьми проходи, вийшли під двері української католицької церкви.

Правда, тоді Федір, який дав себе тягти вперед Тарасові, часами мав враження, ніби вони мандрують не лише підземними гаражами (зрештою, не тягнися ж під усім містом суцільні гаражі?), а просто крізь мури й землю, яка одразу ж розступається, творячи перед ними кріплений тунелець, що за їхніми спинами одразу ж згортається обвалами рині (і то зовсім не тому, що Федорові лускався череп від удару, що його він дістав від уторочкованого гевала в бійці, наслідком чого він зі струсом мозку опинився в лікарні, хоча Тарас списав це на кошт того, що Федір, якому він випозичив — бож Федір присікався якраз не в відповідну хвилину, і Тарас не зміг відмовити, — всепрохідне слово, виснуване з теорії дзеркал Дзіндри, — не послухав благальної перестороги й таки попхався до Києва, — а втім хіба ж існував на світі українець, якого не потягло б до Києва? — де його одразу ж разом з тими дентами, котрі зібралися біля пам'ятника Шевченкові, заарештували й напевно провалили б голову, якби не Тарас, що витяг Федора звідти попри його волю, бож Федір затявся: коли він, нехай навіть на якусь мізерну скалку свідомости піддавшись шлунковому

гонові зберегти життя, врятується сам, лишивши на кадебівницьку поталу молоденьких хлопців, які не побоялися стати на прю з держимордним молохом, який на очах усього світу знову безкарно, і то дедалі лютіше й підступніше, вирізує найкращих серед українського народу, аби решту боязкіших, затурканіших і нетямущих з кастрованою душею, що не наважуватимуться домагатися найелементарнішого права бути окремою нацією, — зробити безіменною витирачкою для великодержавницьких чоботиськ на вході до передпокою червоної імперії, — коли Федір врятується сам, не вирвавши інших з біди, йому однак не буде життя, бо власне сумління спопелить його), але тоді Федір не мав часу розміркувати, яким чином Тарас проводить його крізь мури, хвилюючися, чи доїхала Марійка без пригод додому, проте, коли вони обоє опинилися перед дверима української греко-католицької церкви і Федір глянув на Тараса, то він побачив, що в того фосфоризують очі, якими він ниже маленьке, ледь помітне в світлі високо повішеної вуличної лампи написане на друкарській машинці оголошення про курси української мови.

Звісно, коли Федір глипнув на Тараса ще раз, дивуючися, що особливого Тарас угледів на поживклій цидулці, то щойно тоді він і зауважив: Тарас ниже очима не оголошення, а чоловіка, на

перший погляд трохи подібного до скоробагачка Сидора Залізка, вирядженого, як до театру, в смокінг і лаковані черевики, що тупцює біля оголошення, силкуючися його зірвати, й ніяк не подужає, наче це не звичайнісінький папірець на поржавілих припинках, а Гранітна брила з Божими заповідями, якої він не годен ні на цаль підважити.

— Що ви робите? — мимоволі вихопилося в Федора, який ступив уперед, сліпнучи від трубного відлуння, яке вогняним кущем вихитнулося й пішло від його слів по всьому місту, ніби це вимовив не він, а його німечним горлом озвався весь уярмлений український народ, що його нечистий єдинонеділимними лабетами старшого брата (а хіба Каїн не старший брат? Вічно ці старші брати!) заходився втовкти в небуття, і від цього палючого відлуння лаковані черевики й увесь усмокінгований Залізко знялися тим самим, завбільшки з дзвіницею, вихором, що його Федір юнаком за тиждень перед тим, як його німці, схопивши в облаві на Подолі, забрали до Німеччини на примусову працю, подибав на шляху до Вишгорода, куди він подався був виміняти трохи харчів, бо хвора на виразку шлунку мати не могла їсти видаваного німцями на картки хліба з просяних висівок, що викликали криваве блювання.

Тоді Федір одразу збагнув, що то нечистий (бож саме таким бачили його старші люди, про що

Федір не раз чув від їхньої торопленої кербудихи Даниленчихи, яку німці згодом розстріляли за те, що вона переховувала й допомагала всім, хто приблууджувався до її порога так, як вона сама, завдяки незбагненному щастю, з вимерлого від голоду села на Полтавщині приблуудилася до однорукого п'янички-кербуда Даниленка, за якого вона згодом пильнувала будинок і особливо подвір'я, де вічно з сусідніх кварталів товклися ватаги малолітніх шибайголів, котрим Даниленчиха, навіть до тих, що в десять років могли пирнути ножем беззахисного недотепу, вміла промовити до серця й озлобленого розуму ще й тому, що смерть, яка вивалила всіх її близьких, зробивши її, ставну дівчину на виданні, торопленою, випалила в ній страх, що обертав навколо неї людей на полохливих хробаків, що мліли від власної тіні, наслідком чого Федір від неї й чув багато дивних розповідей, — і це тоді, коли конопатий за далеко невинніші оповістки гноїв людей по Сибіру, де й Даниленчисі зігнати б, якби не виняткова ласка Провидіння, що зберегла її, аби вона дещицю розповіла, — зокрема ж про сатану та різні його подоби), котрий знову гуляє Україною (в який уже раз!), нагромаджуючи до неба трупів, і, заки усвідомив, що він, Федір, чинить, перехрестившись (мати, відколи забрали батька, ніколи не говорила з ним про релігію, і всі свої

молитви Федір знав від Даниленчихи), метнув ножа всередину вихора і, вже падаючи від смердючого струменя гноїсто-фіялкової крові (не дарма згодом кожна небезпеку для Федора заповідав собою фіялковий колір), що, бризнувши з осереддя вихора, звалив його з ніг, Федір, ще заки зімліти, запам'ятав той осяйний меч, котрий на секунду вдарив в усі клітини, зробивши його назавжди інакшим, ніж він був досі: він, Федір, бодай на якусь мить зупинив духа тьми, уперше зустрівшись віч-на-віч зі злом, яке тепер не даватиме йому промитої води (вже тоді Федір збагнув, а може, — внаслідок унутрішнього потрясіння, яке відкинуло його з позему людини до позему дрозда, калкана, перегузні, — то лише прокинувся в ньому замулений досвід незчисленних поколінь: зло не терпить, коли з нього зривають личину, розпізнавши, чим воно є насправді, і намагається ліквідувати надто прозорливих свідків, аби людина ніколи не тільки не добігла, а й навіть не усвідомила свого призначення, заради якого, як згодом запевняв Безручко, і пущено з нуля в рух усі галактики зі світами й антисвітами), бож влада диявола тримається виключно на тому, аби чоловіка залякати, звівши його до самих кишок, щоб він і гадки не мав випростатися з кривавого гнойовища й глянути на зоряне небо, яке саме тоді (хоч то сталося пекучого полудня(й увійшло Федорові в

груди на шляху серед куряви, де він лежав з потовченою спухлою ногою, яка ще тиждень пізніше завадила йому вислизнути від німців, і з вивихненою рукою, яку йому вправила жінка дядька Пилипа, що підібрав непритомного на драбинчастий віз, гадаючи, що хлопця пристукнули нові господарі, й завіз до себе до хати, яка Федорові попервах здалася не хатою, а рухомою, завбільшки з Лавру, порхавкою, що посередині від Пилипового голосу надсипалася тропічним квітником, де переважали дерева-мальви, хоч пізніше в джунглях Федір ніколи не подибував таких чавунно-амебних, кожна завбільшки з долоню, морквяно-вогнистих квітів, фіртку, крізь яку до рослинного тунелю, котрий, може, й справді вів до Аїду, адже хто зна, де і які саме дороги ведуть до пекла? — їм прочинив-їжатець, що їв сиру картоплину з тим самим сумнозосередженим виразом, як той інший їжатець, котрий так сподобався Федорові, ще перед війною в Київському зоопарку, куди Федора водила мати до арешту батька, — Пилипенків їжатець-фірткар, праобраз професора Будника, з яким Федір роками пізніше познайомився в Міттенвальдському таборі і який остаточно переконав Федора, замість клясичної філології, замилювання до якої Федорові з пелюшок прищеплював батько, мріючи, що бодай сина не калічитимуть, як його, і Федорові пощастить

здійснити, що йому самому не дали здійснити, — йти студіювати архітектуру, оскільки фах будівничого відкривав молодій людині ширші перспективи заробітку, ніж жебрацька філологія, з якою хібащо доведеться крутити коровам хвости на якійсь заокеанській фермі, де ласкаво нададуть притулок здоровішим безбатьківщинникам, — і власне тоді, — не виключене, що й справді від присутності їжатця, бо на Федора тварини завжди діяли заспокійливо, і він їх ніколи не боявся, — так, власне, саме тоді, коли Федір уже призвичаївся, що крізь глиняні стіни він бачить ліпше, ніж крізь побільшувальне скло, оскільки йому видно всю землю, а, якби він трохи напружився, то й усю світобудову, хоч. це видиво покищо й затуляє собою Троянський кінь, над яким просто в повітрі Федорів батько точнісінько такий, як тієї ночі, коли його назавжди вирвали з Федорового життя, до лави, що на неї в поспіху поклали Федора, веде на повіді Ахіллових коней, які над вухом Федора (щоправда, голосом Пилипенчихи, алеж то не міняло справи) заповідають Ахіллову смерть напевне тому, що коли Аїдові прихвосні в подібні вгодованих енкаведівців ввалилися до кімнати, батько чи то й справді вимовив це місце з Іліяди, чи Федорові воно само запалилося в мозку, оскільки тієї миті він, на відміну від матері, засліпленої від болю, нутрощами знав: це назавжди, батька він уже

ніколи не побачить, — і, власне, саме тоді Пилипенчиха не лише заопікувалася Федоровими кістками, саднами й головою (адже Федір цілу добу маячив, не приходячи до пам'яті, хоча згодом усі події на цьому короткому, а в дійсності найдовшому відтинку його життя він пригадував з ясновидною чіткістю), а й поворожила, накликаючи на нього доброї долі, однак попередила, що з усіх лих, про які він тоді ще поняття не мав, оскільки, за словами Пилипенчихи, він став на двобій зі злом, як це раніше чи пізніше стає кожна людина на життєвому шляху, — він, Федір, вийде неушкоджений, але розгубить усіх, найдорожчих його серцеві.

Зрештою, тоді Пилипенчиха говорила йому таке, що він спромігся зрозуміти лише роками пізніше, коли вже не німці, а радянці заходилися винищувати найменший прояв українського самоусвідомлення, з кадебівницькими різаками чатуючи на кожен паросток, що проти їхньої волі з'являвся на світ Божий з-під могильної плити чавунно-чорносотенної всеросійщини, під якою ніяк не давав себе задушити український народ, хоч Федорові здавалося, особливо, як почали хвиля за хвилиною котитися нові, дедалі лютіші арешти Україною, коли за звичайнісіньку розмову українською мовою у якомусь там Дніпропетровському, де навіть школи не лишилося

з українською мовою, звинувачували в «буржуазному націоналізмі» й запроторювали гнити в концтабори, — що це зашморг, з якого вже не виборсатися, а отже й кінець світу, бо коли вмирає людина, гасне зірка, а коли до ноги вирубують будь-який народ (не мій народ? — помиляєшся, — твій! — кожний народ, який вирубують, — твій!) за мовчазною згодою інших, удатніших (ох, ці українці, чого ж їх не вирубувати, цих «рабів німих»? Їх вимордовують мільйонами, а вони навіть кричати не вміють, як інші пискатіші! Чи інші — просто не чують: не в той бік вуха? вітер не той? а чутність — не тільки маршова, а й сфер, — завжди по боці сильного?), а коли до ноги вирубають будь-який народ (а його ж вирубують, Господи, як же його вирубують!), загниває душа всесвіту й розлітаються на друзки соняшні системи, і тоді на порозі Судний день, і знову до нуля повертаються всі галактики, — як це, збиваючи вказівним пальцем вихорці в повітрі, пояснював Безручко саме тоді, як Федір зауважив: крук, якого приручив Панас Полатайло, тягаючи за собою на шнурку клишавого пташиська по всьому місту, шматує Панасові печінку, на цироз якої нездужав Панас, нарікаючи на лікаря, що заборонив йому руйнувати спиртними напоями цей і так дещо підпсований орган. щоправда, коли Федір безсоромно вибалушився на Панаса, той

перехопивши Федорів надто заокруглений погляд, вдає, ніби він годує птаха смаженою котлетою, яку він притьмом схопив зі своєї тарілки, але попри те, що Полатайло блискавично завершив маскувальну маніпуляцію, Федір таки встиг побачити, як Панас запихає під полу піджака розстебнену на два нижчі гудзики закривавлену сорочку, на яку збараніло вирячився і Юрко Кривошапка, хоча коли його згодом перепитав Федір, чи він запримітив, чим Панас відгодовує свого крука, Юрко промимрив щось невиразне, а як Федір до нього прискіпався, аби той йому відповів, не ухиляючися, гиркнув, нехай Федір іде під три чорти, бо в лікарні вмирає його мати на рак легенів, і він не годен ні з ким ні про що базікати, оскільки кров заливає йому очі.

Зрештою, Федорові самому кров заливала очі, але не тому, що Юрко не хотів з ними балакати про Панасового крука, як і не тому (тобто, трохи й тому, тільки ж справді саму дрібочку), що тоді при Юркові стовбичив Рафаель Мікель-Анджельо Халява зі своїм синхронним подружнім доповненням, висušеним на кістку в наслідок хронічних дієт, а як дехто плескав (а чого лише не плещуть з заздрощів ледачі язика!) внаслідок надто частих припинень вагітності, які не сприяли виструнченню талії (опасистий Рафаель, як це поспіль стається з тими, хто непримиренний до чужих вад тільки тому, що завдяки розбещеній

глевтяковій вдачі, сам не завдасть труду викорінити їх у собі, — в іншому завжди легше таврувати власні недоліки, — не терпів гладких і з гордістю не проминав нагоди похвалитися, мовляв, він негайно узяв би шлюбну розлуку з жінкою, якби вона прибула на вазі хоч на півкілограма, бо воно ще й так: сьогодні прибула на півкілограма, а завтра заявила, що він, геніальний Халява — пересічність і дурбас, і щоб не вкорочував їй життя, — оскільки терпіти поруч себе драглисту тушу — жінка його терпіла, але на те вона й жінка, а не найдосконаліше творіння природи — чоловік, — терпіти поруч себе драглисту тушу — понад його сили, і цей погляд він поділяє зі своєю законною половиною), Катрусею-Атеною з записником (цей фіалковий записник, може, зрештою, він і не був фіалковий, хоч у Федоровій згадці він завжди набирав фіалкового кольору, Федорові кілька разів аж снився, лише уві сні записник незмінно перетворювався на Реєстр мертвих, а Катруся то на підземну секретарку Плутона, то на всі Ерінії нараз, то на тінь Еввідіки), яка невтомно сочила, аби й слівця не пішло в непам'ять з висловлювань її подружнього генія, Що його їй пощастило надібати на якійсь зі святочних академій і, завдяки своєчасній смерті Халявиної матері, що не дозволяла пещеному, хоча вже й перестаркуватуму, синові одружуватися, аби він не розпорошився

на пелюшки й жінчині гієнні забаганки, з рішучістю, визрілою у першому Катрусиному плебейському подружжі, про яке вона не любила згадувати, через голови усіх навколишніх тороплених дівуль, що виписували залицяльні кола навкруги переогодованого Рафаеля, вдалося рвонути собі в чоловіки, щоб пліч-о-пліч гідно прямувати в майбутнє з видатною людиною, в присутності якої завжди лагідний Юрко Кривошапка ставав роздратований і поганий, — а власне тому, що Федір (хоч він намагався перебороти цю давучку хвилю злости в собі, бо куди зайшло б людство, — тобто, вже зайшло, та й завжди заходило, хіба людина, вийшовши з печери, хоч трохи змінилася? — якби кожен шаленів від самої присутності того, хто йому не до вподоби?) сам починав вибухати (за що згодом його незмінно палив сором, що він не панує над собою), коли трохи довше вислухував Рафаеля, і то незалежно від того, чи Халява оповідав про незакінчені симфонії (вистачало Рафаєлеві розтулити рота й повести розблягузкування про свою теорію музики, засновану, як він уточнював, на інших, ніж знаних досі, звукових коливаннях, оскільки навіть Шенберг не додумався розщепити сам тон, так би мовити, музичний атом, як Федора опадали сумніви, і це попри свідчення Романа Навроцького, який чи не єдиний бачив Халявіні партитури, не забуваючи

пропрокувати їм п'єдестальне майбутнє особливо тоді, як Рафаель захоплювався Романовою грою на скрипці, — чи Халява здатний покласти на ноти бодай коломийку, бож коли Рафаель узявся був диригувати на святі української незалежності, йому розлізлася вся оркестра, яка нібито змовилася, аби засвідчити свою солідарність з Софією Крижанівською, яку Рафаель дискваліфікував як солістку, — хоча з миттю, як Халява щезав, Федір одразу ж розм'якав усередині, ладний списати всі ці сумніви на карб упередження, спричиненого не інакше, як його, Федоровим, поганим характером; упередження, що, як і кожне упередження не мало нічого спільного зі справжнім Халявою), чи заходжувався розважати товариство масними анекдотами й просторікувати про любовні пригоди (це тоді, коли поблизу не стояла ревнива Катруся-Атена, що рідко траплялося), і ці і анекдоти, і любовні перипетії дратували Федора ще більше, ніж Рафаелеві — усе ще, за його висловом, із надмірної вимогливості до себе — незакінчені симфонії, бо Федір не міг уявити, аби десь справді, крім ручої Катрусі, знайшлася жінка, котру хоч на мить привабила б переливна туша Рафаеля-Мікель-Анджельо (Федір дав би собі голову відтяти, що й Катруся виконує при Халяві не жінчині обов'язки, а другої мами, і то навіть тоді, коли Катруся-Атена на монологічний подив усіх своїх знайомих народила

близнюків і, — ще більша дивина, — зрештою, може, й справді людина ніколи не бачить найсуттєвішого в іншій, орієтуючися на випадкові, ніби характерні, а в дійсності поверхові, захисні ознаки, які тільки затемнюють і утруднюють розуміння іншої істоти? — замість назвати нащадків бодай Кастором і Полідейком, як того очікували місцеві світочі, чи хоча б Сезаном чи Ван Гогом, — охрестив же Кость Прощук своїх дівчаток Пеламідою й Атериною, за допомогою професора Кили переконливо довівши трохи підпилу — тобто майже тверезому, що не густо бувало, — отцеві Діонісію християнські первні іхтіології? — назвала синів Іваном і Данилом), чи, погладжуючи безкостими пальцями-ковбасками (батькові Халяви, колгоспному комірникові з-під Миргорода, — якому раптом забаглося, — а, зрештою, чому й ні? Чому Цезареві вільно, а колгоспникові, гречкосієві, — ні? А хіба воно в суті не те саме? — щасливо вибравшись ще перед голодом із села, виводити свій рід, — ця думка вибрунькувапа в ньому тоді, коли йому довелося на деякий час всотатися до того частково зросійщеного, частково й зовсім російського, войовничо ворожого до всього українського певного міщанського середовища, що, попри навколишні примусові рівність і братерство, тоді копи генеральші чи й просто шляхетні вихованки дореволюційних вищих учбових закладів

щасливі були працювати прибиральницями, — дружина професора Байбаченка, випускниця Бестужевських курсів, роками чистила убиральні, аби вивести сина в люди, — чи в ліпшому випадку — не розстріл же і не Соловки чи Магадан! — наймичками у пролетарських нових вельмож, — стінопробивно марило аристократичним походженням, — століттями насурмлені вищі якості блакитної крові, попри революцію, особливо цупко сиділи в головах тих, з кого тоді складалося Халявіне оточення, — яке й його, тоді ще зовсім зеленого, м'якого й податливого Халяву, підхопило на своє колесо, — а на яких лише колесах не обертається людство! — виводити свій рід від якогось полковника Халяви з шістнадцятого століття — тут проявилася неусвідомлена ним самим українська підшкірна стихія, бож не потягло ані на Романових, ані на інших уславлених всеімперських «ових», а на якогось там Халяву, — щоправда, небожа Сапіги й Вишневецьких, — не додумався попервах вести родовід одразу від Зевса, Венери чи бодай малороса Мономаха, — а кому не кортить мати за предків провідну зірку? — і навіть, — після таборової практики, яка в багатьох розвинула приховані, занехаяні Провидінням здібності, — схрещеними бокоплавами — у цих бокоплавах посередньо завинив професор Кила з його космічною рибологією, — угербовувати всі

свої листи, — батькові Халяви щойно в синові за активної допомоги просвітленої дружини з Коломиї поталанило здійснити мрії про голубу кров, добігши після еміграційного переміщення світу найпишнішого генеалогічного дерева, однак комірницькі пальці-ковбаски попри інтенсивну духову надбудову за одне покоління ще не встигли виструнчитися в кінцівки Паганіні), зронював глибокодумні зауваги про погоду, доводячи Федора до шалу.

Федір часто питав себе; чому все, що розповідає Рафаель, його завжди хворобливо дратує, порюючи колючками м'ясо й душу, адже якби те саме теревенив Юрко чи Перекотигора (а, власне, хіба ж таке інколи загинав Перекотигора? тільки дивним чином, то його, Федора, ніколи не разило), він просто не звернув би уваги, проте в устах Рафаеля-Мікель-Анджельо (чи тут перемагав виключно зовнішній, фізіологічний момент, що в тій самій склянці велить відхилятися одній рослині від іншої й хиріти? — гора сирого, надто білого з нахилом до ластовиння, надто баб'ячого м'яса, яке природа ніби помилково наділила чоловічою статтю, і ця виставлена на показ крихкотілість Халяви, — якби він нею бодай не хизувався! — й розпікала Федора, хоча він дружив з Леонидом Онищуком, остаточно збабілим від горілки і, щонайменше удвічі грубшим від Рафаеля, — якби

людина розмножувалася діленням, як амеба, з
Онищука вийшло б із п'ятеро ставних хлопців —
однак Онищукова зовнішність Федора ані трохи не
роз'яструвала, навпаки, біля Онищука він завжди
чувся надиво затишно, ба більше, коли йому
траплялося прийти лютим до Онищука, за кілька
хвилин ця лють безслідно випаровувалася, хоча
Онищук ніколи не пробував ані заспокоювати, ані
навчати життя, взагалі ніколи не ліз до Федорової
середини, самою своєю присутністю випрасовуючи
душевні збурення, — натомість Рафаелеві — і
зовнішність, — властиво, ця зовнішність якраз і
була тією проєктованою назовні унутрішністю, яка
доводила Федора до нападів ядухи, — і спосіб
висловлюватися, — тягучий, чорний лакричник, що
гофрованими жмутками струмував з Рафаєлевого
трубчастого писка, — і спосіб висловлюватися, —
суцільні ходилиці: підскоки, присідання,
піруети, — і взагалі саме, нехай і яке незначне
випромінювання Халявиного єства негайно
вичакловувало з Федора демонів, про існування
яких він і не здогадувався, — як тоді в Ігоря, коли
Рафаель його так роз'юшив, хоч Федір того, —
принаймні йому так здавалося, не показав з виду, бо
його, щойно блискавка пройшла мозком, опав
страх, що він, Федір, уперше в своєму житті
засумнівався, — навіть згадка про те згодом кидала
його в розпач, що він міг бодай на мить впустити в

груди таку гідру, — чи вбивство — завжди злочин, прірва, з якої не видряпатися, — вистачало йому мимохідь зиркнути на сердечком викраєні уста серед масної, дебелої Рафаєлевої перепічки-обличчя), навіть коли Халява висловлював те, що й Федорові у спільному напрямку вкладалося в подібні думки, прошиває йому нутрощі ножицями, хоч він і пильнував, аби цього не виявити надто уїдливою заувагою чи дією, мого згодом не можна було б уже направити, бо в присутності рафаеля у Федорові вимикалися внутрішні гальма, і його мозок, наче в дитинстві: виросту, удосталь натовчу тебе, і голову відірву, і ноги повисмикую! — заливають дедалі болючіші способи тілесних покарань для Халяви, і йому ледве вдавалося спинити цей диявольський шабаш, як свяченою водою, відкроплюючися безнастанними нагадуваннями, чи ж дійсно Рафаель винний у тому, що він, Федір, хворобливо реагував на все, що той говорив? і тому кожного разу, як Халява відходив, Федір потерпав і за свою роздратованість (невже Провидіння випробовувало його, аби нагадати, на які пронизливі напади гніву він здатний і яке нестійке й оманне те, що людина схильна вважати за сталє?), і за надмірну гарячковість, внаслідок якої йому потім, щойно його кидало судомити, завжди ставало шкода Рафаеля, бо Федір дуже швидко відходив і тому

одразу ж клав собі за обітницю, що наступного разу (а цей наступний раз незмінно кінчався, як і попередній) він буде виrozumіліший до Халяви, котрого ніжні батьки змалечку наввипередки (одиначок!) перегодували не лише їжею (вічна колотнеча з цими одинаками! Хоч Федір і сам належав до однаків, проте раннє горе, — адже як забрали батька, йому довелося піклуватися важко хворою матір'ю, бувши і нянькою, і кухарем, і хатньою господинею, і перекупкою — бігав на базар продавати материні утлі лахи, — раннє горе випало з нього телій однаківства, хвороба, якої Рафаель просто не зауважував, бож батьки досить попрацювали, аби надмухати єдиного нащадка певністю, що весь світ має обертатися виключно навколо нього), а й уроєнням про його, Халявину, винятковість (а хіба не кожному здається, що його дитина народжена знімати зірки з неба? І дець на якомусь роздоріжжі в житті, хоча переважно й не там, де це людині ввижається, вона їх і знімає?), вище покликання, яке, може, й дано всім без винятку, тільки не кожний завдає собі труда продиратися крізь колючі дроти за цим покликанням, а переконання у свою (так непомітно й засохлу) винятковість дорослому вже годі позбутися?

Скільки разів Федір натинався подолати підшкірну неприязнь до Халяви, товкмачачи собі,

чи ж винний чоловік за батьків- придурків, які пустили сметанчука у цей світ з такою унутрішньою ношею? і чи ж мало сенс юшитися на сараку за те, що його надто ніжна ненька й татуньо ще з колиски запрограмували на Рафаеля, та ще й Мікель-Анджельо? а в ньому самому забракло кебети бодай тР°хи відстукати назад це запрограмування, — що, зрештою, не так і легко. Це тільки легко «зло входить у серце, та не легко виходить». А звідси й неосяжні претенсії — бути не тим, чим він є. Претенсії, які найбільше й дратували Федора, хоч він і розумів: з його боку далєбі смішно втрачати з цього приводу панування над собою, бо чи є кожний такий, як він є насправді? Що таке бути таким, як людина є? Чи людина те взагалі знає? Аджеж вона постійно міняється, і як їй схопити те, що в ній незмінне? Незмінне. Алеж чи знає вона, що саме в ній незмінне? Те, що кожної миті щоразу на іншому відтинку свідомости здається незмінним? Як Федорова незмінна неприязнь до Халяви? Справді аж така незмінна? Чому ж тоді на віддалі Халява робився Федорові майже симпатичний? Тобто, не симпатичний, це, либонь, перебільшення, просто якось розм'якали шпичаки випромінювань Хапявиного ества, об які Федір вічно наколювався, а може, дещицю й справді: от-от симпатичний?

Звісно, це тільки на віддалі. Вистачало

Рафаєлові необережно скоротити цю віддаль, щоб Федора одразу ж кинуло в пропасницю, однак не виключене, що причина цього гніздилася не так у Халяві, як у Федоровій вдачі? Чи ж мав Федір право судити Рафаєля? Чи не був він сам для когось іншого такий самий нестравний: претенсійний, порожній, душа на ходилицях, як Халява? Самому себе не видно. Справжня людина? Несправжня? Які це плинні поняття! Яка людина непослідовна навіть там, де, здавалося б, іде над проваллям по линві, з якої не збочити в повітря. І однак збочує. Бо чому, зрештою, він, Федір, не міг вибачити Рафаєлеві хочби і якої там великої чи не великої претенсії, коли тоді в поліції, та й, властиво, аж доки не вийшла на світ Божий афера з Іваном Садовим і до божевільні не впакували неосудного бідолаху Свирида Худенького, якого, де треба, смикав за патріотичні ниточки Садовий, який виявився згодом і не Іваном, і не Садовим, Федір вибачав Перекотигорі (а що ж супроти цього якісь там кволі претенсії?) навіть Ігореве вбивство?

Тобто, не вибачав, тут вмикалися неозначені, проте надивоятрущі зовсім інші душевні поторки, — всепроникальні пульсуючі стрижні гарбузового пилку, мікроскопічні сопілчані нитки, протоплазмові мутри: базальтові альти (саме двигтіння) і крізь них, упоперек, навскоси, розсипища кольоратурних скалок неону, — про

існування яких він ніколи й не здогадувався; вибачати, — ні, не зовсім, але й не засуджувати.

Властиво, тоді у стосунку до Перекотигори у Федорові непомітно для нього самого, — справді: грім серед ясного неба, і йому довелося лише ствердити, що таке з ним дійсно сталося, — загрозово зсунулися, втративши чіткі обриси, поняття добра й зла, які доти були непорушні. Тоді в ньому пройшов усепоглинальний обвал: однією (вцілілою від навколишньої апокаліптичної мутації) поисковою часткою крізь усі клітини розпанаханого єства (Федір уже ніколи не міг забути того вітру, що тоді дмухонув його серединою) він ясновидно стверджував: людина, що відібрала життя іншій (незалежно від обставин і причин, — причини — зовнішнє, а не внутрішнє виправдання), знехтувавши людяністю, задля якої, може, єдиної, і світ творено, щоб із хижого м'ясожера видушилася людина, — стрибнула назад до позему звіра, секундним учинком відкинувши мінйони років повільного вилюдення до світла, і вибачати вбивство — це санкціонувати знищення іншої істоти, ставши й самому співубивником, внутрішньо скоротившись до нуля, — і однак перетинаючи й унедійснюючи це усвідомлення, якась інша частка його нутра, палючий, щемливо-немоцний гнотик, ладний кожної миті вибухнути водневим смолоскипом, — пробачала й

виправдувала, бож тоді у поліції Перекотигора не тільки не обернувся для Федора на мерзенну, ницу тварючку в людській подобі, ладну заради спасіння власної шкури (а часто навіть не задля спасіння, а з самого переляку перед можливою небезпекою, котра за мить обертається тінню від хмарини, якої вже й сліду не лишилося) перекусити іншій горлянку, ані трохи не мавши з того приводу мук сумління (де сумління усіх тих мільйонів убивць, які ще ходять по землі? чи це залежить лише від оточення, яке людину, — а де ж тоді вільна воля? — з колиски запрограмує на найнижче й найвище?), бож інакше хіба можливо, аби людина з такою немовлячою легкістю здолала нагромаджувати (і то дедалі ретельніше, кубометрами до неба) стільки трупів за кожної людожерної доби, котра чатує на людську душу на кожному наймікроскопічнішому зламі свідомости, на кожному найнезначнішому життєвому закруті (хіба не від такої мачини в мисленні гинули цілі народи, імперії й континенти?), незалежно, чи йшлося про зайву літеру в абетці, спосіб думання (а це ж те саме), чи гагіографічну довжину бороди основоположника загумінкового вчення, згодом возведеного в непомильну, весь світ руйнуючу догму (всі догми непомильні й руїнницькі, і що людожерніші, то непомильніші, ймовірно, хоча б тому, що людина засадничо не терпить інакшости,

нове завжди лякає небезпекою повороту до хаосу й небуття, бож хіба нетерпимість — це не своєрідний, нехай тупий, нехай нищий, але таки захисний інстинкт самозбереження, що його природа вклала в усе живе, на різних площинах свідомости давши йому інше осмислення? — наслідком чого згря шпаків і задзьобала канарку, що вилетіла з клітки, на очах у Федора тоді, коли він щойно повернувся з Перу і жив на горищі в Данька Бабинського, який Щоранку викидав з вікна сітку ловити передранкові, наснажні сни, щоб за допомогою їхньої енергії, як альхеміки збирають росу для виготовлення філософічного каменя, скеровувати в рятівному напрямку долю світу, — як це він пояснював нетямущому Федорові), — а його серце лускалося, вболіваючи за Перекотигору, як за самого себе (щоправда, згодом, як усе вияснилося, хоча за те вияснення В'ячеслав Колодій заплатив життям, Федір з подивом ствердив, що за себе він ніколи так не вболівав, як тоді за Перекотигору, котрий не доводився йому ні сватом, ні братом, але, видно, якийсь кусник Федорового єства, не знати, яким чином, з'єднував його з Перекотигорою на тих глибинах, куди не досягає розум, бож інакше хіба Федір так потерпав би за Перекотигору?), і він силкувався витягти його на рятівну кладку, випростати (нехай і крізь шпарку) над каральними мечами, вдмухнути надію, що цей із суцільних

вогневергальних пащек сірчаний просвіток ще якось обернеться на пелюстковий світанок, а, головне, незалежно, як справа далі покотиться, він, Федір, Перекотигорі не суддя, хоча саме тоді, як Перекотигора просторікував про імператорських конкубін, Федора заливала не підозра, а майже маячна певність, що Ігорева смерть — не самогубство (ще того ранку, як Дмитро Шаповал прибіг до нього з новиною, що Ігор наклав на себе руки, Федір одразу вичув: то не самогубство, і це відчуття його не зрадило), а Перекотигорині значно глибші й давніші, ніж то Федорові спочатку здавалося, порахунки, які рано чи пізніше мусіли закінчитися гвалтовною смертю чи Перекотигори чи Ігоря, оскільки ні один, ні другий не могли дихати тим самим повітрям, хоча згодом, — проте не від Перекотигори, який і значно пізніше ніколи про це й словом не прохоплювався, а від Юска Дитинця, — Федір довідався, — і то лише тому, що Юско вихилив дещицю зайвого, затявшися, ніби він не хмеліє, — що тоді в поліції Перекотигора мучився, однак не за себе, як то Федорові здавалося, а за нього, Федора, щоб він остаточно не засипався, розповідаючи про Ігоря подробиці, які потрапила розповідати лише людина, котра бачила небіжчика в останню хвилину.

Властиво, тоді, коли Перекотигора зауважив, що Федір не при собі, бо надто хвилюється й

говорить не те, що його питають, хоча поліцаї того чомусь не зауважували, він натинався подати йому знак, мовляв, він, Перекотигора, свідчитиме так, що унедійснить усіх інших, нехай і яких промовистих свідків, витягши Федора з ополонки, в котру довелося йому вскочити на життєвому шляху, адже що сталося, те сталося, Перекотигора Федорові не суддя і мертвого не воскресити, але той сторопів і нічого не бачив і не слухав, як нічого не бачив і не слухав Славко Безбородько, тоді коли Перекотигора разом із Лельком Погорецьким розмальовував стіни в підвальному ресторанчику «Щербатий місяць» на Швабінгу, згодом перед інтернаціональними снобами, злодюжками й малолітніми повіями щосуботи з незмінним успіхом виступав Юрко Андрієнко, заробляючи грою на бандурі на прожиток і студії, котрі всупереч батьковій волі, повели його на п'ять років до Бразилійського серпентаріюму, бо Юрка не тільки тоді, а й далеко пізніше, на відміну від демонстративної відрази усіх його кривих до плазунів, крім нездоланної любови до отруйних гадів і бандури (гади й бандура лише час від часу мінялися місцями) нічого на світі глибше не цікавило: він навіть колись завітав до Перекотигори з величеньким пітоном, якого він пробував залишити (твердячи, що це найневинніша тварина) в Перекотигориному помешканні лише на один

єдиний день, заки повернеться Карпо, Юрків молодший брат, якому Юрко ще хлопцем, аби уникнути материних дорікань, давав слоїки зі скорпіонами, отруйних ропух, мекіканських салямандр (за весь час Карпо лише раз не допильнував, і Гіламонстра Четверта, до якої в хаті майже всі звикли, вкусила родинного улюбленця, kota Персея, що й здох, оплакуваний усією родиною) і отруйних гадюк на збереження, яких перебирав під свою опіку лише на один рік молодший від Юрка Карпо, що десь завіявся в гешефтьярських справах, тому й не було кому доглянути Юркового живого майна, що ним завжди сумлінно опікувався Карпо, ревно виконуючи — на відміну від Леонида, найстаршого брата, який ні в світку не розумів Юркового бабання в гадюччі, — досить численні Юркові зоологічні доручення навіть тоді, коли вже провадив гешефтьярське життя, покинувши гімназію на шостій клясі, хоча навчання йому легко давалося, і він, як і Юрко й Леонид, виявляв не абиякий хист до музики й малярства, а зокрема до скульптури, вражаючи Перекотигору знехтуваним обдаруванням (Перекотигору завжди дивувало, як Провидіння щедро обдаровує кожную людину і як рідко людина використовує ці дари), попри марні плачі й намови надто м'яких батьків, які, звісно, мріяли бачити синів з університетською освітою, а не гомерівськими свинопасами, але, щоб

допомогти мріям втілитися в життя, не стояли над лобуряками з каральним очкуром, який, не виключене, — хоча, звісно, не в Дослівному сенсі, — допоміг свого часу старій Андрієнчисі (тоді, самозрозуміла річ, і не старій, і не Андрієнчисі, а кароокій, стрункій Мирончуківні, за якою побивалися хлопці) скінчити консерваторію з гри на фортепіяні, а Юрковому батькові юриспруденцію, заки війна розметала всіх по світу, на який чотири роки після народження Леоніда, прийшов і Карпо, що тепер влаштовував продаж баранів тим туркам-заробітчанами, котрі почали селитися в спорожнілих люксових помешканнях Швабільйону, десмакуни пілавів різали овець у визолочених ваннах попередніх мешканців, що їх вивіяв той самий вітер, за якого на повну силу розквітли в Карпа гендлярські здібності, не бачені з діда-прадіда в Андрієн-ковому роді, де ніхто ніколи не проявляв найменшого нахилу до гендлярства, так наче не тільки Андрієнків рід, а весь гречкосійний, віками підступно обезголовлюваний український народ, завдяки мікроскопічному ухилу в свідомості (що, може, і є найпотужніший двигун гльобальних мутацій) в особі Карпа вирішив здійснити стрибок у гендлярство, молодією силою й винахідливістю, що прийшли з іншої площини, побиваючи досвідченіших і рутинованіших

капіталодобувальників, що їх Славко Безбородько величав м'ясожерами серед травоядів, уболюючи, що серед українців переважають травояди, а для самостійної держави, оточеної з усіх боків старшобратніми (найрізноманітніших відтінків із спільними чорносотенними нутрощами) залізобетонними щелепами, що затялися всіх українців перемолоти на росіян, треба більше м'ясожерів і сталевих ліктів, а не травоядних просторікувань про любов до ближнього з одвічним підставленням другої щоки під удар, хоча Перекотигора тут Славкові завжди перечив, нагадуючи, що він усе надто спрощує і на самому мясожерстві держави теж не збудуєш, навіть коли життя нібито й перечить цьому, тримаючи руку саме над кровопивцями й м'ясожерами.

Зрештою, тоді, коли Перекотигора з Лельком Погорецьким розмальовували стіни в «Щербатому місяці», куди до них навідалися Тарас Нагірний із Славком Безбородьком, він так дуже й не перечив проти мудрувань Славка, знаючи, що коли той розпалиться (а це в Славка останнім часом траплялося дедалі частіше, в нього одразу ж почнуться видіння, після яких він місяць не пізнаватиме знайомих, засліплений кінцесвітнім розвитком подій, хоча Славко однак уже не чув жодної зауваги Перекотигори, ходячи на голові перед Дзиндрою, котрий зовсім того й не вимагав

від Славка, а лише спитав, чи він не боїться висоти, що Славко й заходився демонструвати, вибалянсовуючи в повітрі ногами, аби Дзіндра наочно переконався, яка в нього, Славка, міцна голова, котра не запаморочиться над хочби й яким стрімким проваллям, що над ним Славко ладен був іти, оскільки розтинати грудьми хмари — це зовсім не те, що проникати крізь мури, бо саме тоді, як Тарас Нагірний, жартуючи, простягнув Перекотигорі блакитні уламки з рога достатку, що ним Тарас послуговувався, як пивним кухлем, який йому подарувала на баварському карнавалі від чобіток до зачіски узіркована фортуна і який — через Тарасову необережність, оскільки саме цим небесним рогом достатку йому довелося відбиватися від гевалів, котрі тягли його в авто, звідки лише завдяки появі Дениса Оленишина не встигли вивалитися червоним людоловам на підмогу ще дві кадебівницькі пики, щоб серед карнавального шаленства на очах нетямущої публіки викрасти Тараса так, як викрали професора Чернецького, — під час запеклої колотнечі смертних, не здатних відрізнити суттєве від тліну й блискіток, дістався Аїдові, що мусів виправити легковажність феєричної панянки, лишивши Тарасові на згадку про ріг достатку самі блакитні скалки (за допомогою котрих роком пізніше Артем Нирчук помандрував до Казахстану, шукаючи своїх

рідних, а звідти до таборів Мордовії й Сибіру, куди загнали усю Україну, якій з ласки старшого брата забракло місця на «нашій не своїй землі», щоб у Кингирі під кадебівницькими танками, киненими проти безборонних політв'язнів, що не втратили людської гідності, лишитися розчавленим шматком м'яса разом із Одаркою Гончак та Уляною Іволгою, колишньою Атремовою ще цибатим підлітком-зв'язковою, яку за незалежну Україну нові ошчасливлювачі людства засудили до розстрілу, а тоді страту замінили двадцять п'ятьома роками каторги, — а непитущий Пилип Щербаківський заходився вчащати до погребка, аби щовечора перекинутися словом із небіжчицею Михайлиною, котра на Пилипову втіху тимчасово оселилася в тих скалках, що їх так недбало простягнув Перекотигорі Тарас), просячи вмонтувати шматки скла задля світової рівноваги в здиблену зачіску орхідеї-коропівни, котру Перекотигора зобразив на стіні, — Славко, гадаючи, що Тарас шпетить його за надто поспішну, радісну згоду помандрувати з Дзиндрою, вислизнувши з-під дружньої опіки, промимрив, що він лише на хвильку відлучиться, а тоді вже піде з Тарасом, як вони домовилися, навчатися біля Азамової церкви (оскільки там нібито найподатливіший терен для таких початківців, як Славко) проникати крізь мури, яких Славко боявся і які, за висловом Тараса, котрий

після смерті Славкової матері, перебрав над ним опіку, хоча Славко доводився йому лише далеким небожем, мали ліпше, ніж вітаміни, подіяти на його здоров'я, чого Славко ніяк не міг збагнути вже хоча б тому, що за кожним разом, як Тарас провадив його крізь Цегляне мурування, бетон або найгірше (щоправда, це траплялося рідко) крізь порфірові плити старих палаців і церков (яких Славко органічно не виримував, бо йому завжди здавалося, ніби за ними тічками ходять упирі, котрих Тарас ніколи не бачив, навіть коли Славко пальцем указував йому на свіжо заюшену ікласту мармизу), йому лускалося серце від гадки, що він вже не вийде на світ Божий, п°при щирю клятьбу Тараса, мовляв, цей дитячий страх мине, Щойно Славко дотримуватиметься напрочуд ясної теорії дзеркал Дзиндри з п'ятнадцятого століття, який тепер, усміхаючися, стояв біля Славка й питав, чи він, Славко, не боїться висоти, наслідком чого Славкові остаточно вивітрилася з мозку теорія, котру йому стільки разів тлумачив Тарас, з особливою ретельністю (що Славка ані трохи не переконувало) наголошуючи на тому, що сенс її не лише в зовнішньому відображенні предметів, куди входить і проникання крізь мури, і перетворення металів, і таке інше, що саме собою ще нічого не варте, бо до штукарства і дурень здатний, — а в усвідомленні (і це найважливіше) людського призначення, проти

якого, на Тарасів розпач, так баскаличився Славко, нишком переогодований вітамінами (на думку Тараса, саме вони розпорошували внутрішню енергію, потрібну для ходіння крізь мури, хоча Славко ковтав вітаміни виключно на пораду Харитона Семираменного, аби позбутися кінцесвітніх видінь), дратуючи свого терплячого наставника ніби навмисною віслікуватою нетямущістю, яка тоді в «Щербатому місяці» так роз'ятрила Тараса попри те, що він справді не слабував на звичку юшитися з дрібниць, аж він лайнувся, згадавши спокусника роду людського, і ця згадка нечистого в присутності Дзиндри, котрого Тарас тоді ще не зауважив, і спричинила потоп, бо саме водою Дзиндра й зупинив клубчасте втілення лукавого, який почав був витягувати м'ясисті плечі й звисив уже ратицю зі слів, що їх зопалу вимовив Тарас, — а зовсім не Лелькова необережність, який, вмонтовуючи в стіну скалки від Тарасового чи то пивного кухля, чи то рога достатку, а, головне, воліючи припинити вічні Тарасові суперечки зі Славком про людське призначення, котре сиділо Лелькові в печінках, оскільки й без нього капосно жилося на світі, так гаратнув молотком по стіні, що пошкодив водяну руру, іржаву й дефектну від бомблення ще з часів війни, наслідком чого й залило підвал аж Перекотигорі довелося, бо Лелько від несподіванки збранів і не рухався, хоча вода

заливала йому щиколотки! бігти й викликати пожежну команду повз незворушного призвідника навколишнього хаосу, якого Славко навіть не зауважив, поглинений Дзиндрою, котрий спокійно чекав, заки вляжеться шарварок, щоб мати змогу почути власний голос.

Звісно, коли Славко постеріг біля себе Дзиндру в кармазиновому жупані й синіх шараварах, він спочатку узяв був його за Миколу Скирду з канадської капелі бандуристів, що саме приїхали до Мюнхену на Гастролі і на виступи яких уже другий вечір носило Славка й Тараса, що ніяк не міг наговоритися з Миколою, надхненним бабієм, співаком, жокеєм, ветеринаром, знавцем африканських магічних ритуалів, вродженим комбінатором, а тепер диригентом капелі бандуристів, ну, а найголовніше, давнім Тарасовим ще з таборової шкільної лави приятелем, котрий, поспішаючи на зустріч, не встиг переодягнутися після виступу, а ще поверх барвистого строю накинув плаща, як тоді після концерту в Ніцці, коли Микола в присутності Тараса й Славка, що їм він оплатив дорогу, аби мати на три дні біля себе товариство для ШІ надавши окриленішого вигляду своєму карбованому обличчю античність якого ще протистояла підміновуванню оковитої, опустився на коліно (надхненний порух чарувальника жіночих сердець: посвист невидимого капелюха зі

струсевичими перами мушкетерського уклону під супровідне клацання острог) перед молоденькою, дійсно сліпучою красунею-повією (такої променистої істоти Славко доти ще не подибував), котра сиділа за кермом при опущеному склі, чекаючи на грошовитих клієнтів, а Микола, попри, здавалося б, не абиякий досвід, полонившись її королівським вирядом, а особливо її дитячими туркусовими очима, узяв її за родичку тих корононосіїв, перед якими він щойно виступав з концертом, і за півнячою звичкою одразу впав на коліно, щоб піднести до уст персикові пальчики небесного створіння, яке, назвавши свою ціну, вихором поставило протверезілого молільника на рівні ноги (одвічна відраза дон-жуана до собі подібних, що не терпить власних вад в інших; хіба, зрештою, людина не найнепримиренніша саме до того, на що слабує? — відраза, яка Славка більше здивувала й заболіла йому, ніж те, що красуня виявилася надто досяжною, бож для Славка вона назавжди залишилася райським видом, побути довше в присутності якого завадили не порожні кишені, а Миколине шаленство, оскільки красуня, почувши Славкову заувагу, котрий не витримав, аби голосно не дорікнути Миколі в хамстві супроти жінки, сміючися запропонувала землякам безплатні послуги, що викликало в Миколи напад гістерії, подібної до нападу епілепсії, — Славко ніколи не

бачив, щоб чоловік так ридма плакав, метикуючи розтросити голову об кам'яний ріг хідника, хоча Славко й Тарас вчепилися в навіженого й тримали, аж поки викликаний співчутливою красунею-землячкою лікар дав тамувальну ін'єкцію, проте Микола ще в готелі довгий час схлипував, кличучи синьооку Настю Підгайну з сіамського притону, куди він сам завів її в чорну годину, яка трапляється в кожному житті, аби з дурної голови раз і назавжди позбутися надто ніжної над собою опіки (коли Настя не повернулася з подорожі, а Микола на питання, де поділася його Тінь, здвигнув плечима, мовляв, вона, відцуравшись роду, шкіри й ДУші, що так властиво жінкам, цим істотам, у яких лише солома в г°лові, одружилася з папуасом, Славкові ще довго пригадувався вираз її обличчя того вечора, як вони всі сиділи в Юхима Вошини, яткуючи день його народження, а Місько Гудемчук ляснув Миколу по плечі, приказуючи, що вони Миколу ще оженять, аби він облишив тинятися світом, тим більше, що віддана подруга на все життя вже є, котра, хоч він і не обіцяв з нею побратися, знехтувавши людськими язиками, супроводжувала його в усіх мандрах), однак коли Дзиндра повернув до Славка гостре, трохи подібне до зображень козака Мамає, шляхетне обличчя, Славко збагнув, що тут нема сумніву.

Очевидна річ, Славкові й на думку не спало поцікавитися, чи Дзиндра справді той самий Дзиндра, з теорії дзеркал якого Тарас висновував мало не всі закони світобудови, що їх Славко однак не міг второпати, і яким чином він, Дзиндра, народившись в п'ятнадцятому столітті (якщо це століття дійсно було п'ятнадцяте століття, а не означення якогось коду, що їх, грішним ділом, полюбляв Тарас, тлумачачи неуважному Славкові, мовляв, усі, хоч і які, здавалося б, буденні речі є носіями вселенського на силові частки подрібненого шифру, дійсний сенс якого Славко пустив повз вуха, попри щире старання запам'ятати Тарасові пояснення, зробивши йому тим самим бодай малу приємність, оскільки Славкові розумові центри самі підступно вимикалися від слів «шифр» чи «код», доводячи терплячого Тараса до печерного розпачу, — Славкові часом аж до ниття в грудях ставало шкода Тараса, який за вуха тягнув його на шлях добра й самовдосконалення, але Славко нічого не міг вдіяти зі своєю головою, де нічого путнього не трималося), і яким чином він, Дзиндра, досі невмирущий, коли все живе підвладне проминанню, та Дзиндра так заразливо засміявся, від чого Славкові стокротки залили душу, аж закортіло самому плигати й реготати до корчів у паху, ні на мить не вагаючися, чи це, бува, не надто безсоромний вияв атавізму, цього, за виразом

Тараса, насушного гальма на шляху до вилюднення, що Славко ані не спитав, ані не здивувався (лише серце зупинилося, а тоді одним стрибком розширилося на обидві легені, витиснувши притлумленого власника з тіла, аби він ляпнув на всі чотири і, одразу ж вирваний із проріджених клітин світловим вихором, помчав на тому віддиху, котрий унедійснював досі непроникальні площини), коли він поруч із засмаглим Дзиндрою, наче той тільки й робив, що вилежувався на сонці, в самих плавках опинився на Трухановому острові, тримаючи в руках приймача, як дві краплі води, схожого на той, котрий привезла з подорожі Україною Лариса Сиворакша своїм нащадкам у Канаді, пояснюючи, що цей дещо громіздкий сувенір і є брехунець, оскільки тепер на Україні інакше й не називають радіо, з якого, наражаючися на утиски, уперто слухають закордонних пересилань на коротких хвилях, що їх Славкові (правда, Славко, хотів був відмовитися, та Дзиндра махнув рукою, мовляв, нехай) за десятку вмонтував чолов'яга, котрий ціле літо додатковою технікою обслуговував пляжників, закінчивши поратися в дротяній скринці за мить до того, як кадебівники налетіли на гурт молодих людей (Славко пізніше роздивився серед юнаків і дещо старших) у вишиваних сорочках, що їх кадебівники, ніби кожна утла вишивка оберталася на пащеку

вогневергальної гідри, кинулися шматувати на щойно заарештовуваних молодиках, котрі перед частково сторопілою, частково вороже настовбурченою («опять эти проклятые самостийники!»), а то й просто (і ці переважали) зачудованою публікою, в «моя хата скраю» якої постукало неоновим п'ястукком Провидіння (не дарма дух віє, де схоче), — співали непофальшованих асиміляторськими народоббивцями українських пісень про волю, світло й людську гідність, ширячи серед століттями махровою російщиною випалюваних сердець і голів буржуазно-націоналістичну моровицю, смертельну для червоної імперії, — ані тоді, коли вони удвох завернули в провулок (тільки вже не в плавках, а в потертих і заяложених костюмчиках, наче цілий день пролежали на спині, порпаючися в залізних нутрошах зіпсованого авта, як Дмитро Закута, що аж кинув письменницьку діяльність, аби встигати після кожного незначного проїзду лагодити новопридбаного «Запорожця», на якому, як це сам Закута признався у професора Федоренка Дзиндрі, він востаннє відвіз Ганну Клімів додому, де її й замордували кадебівники, — з мертвими раз назавжди спокій! — бо жодні погрози не спромоглися змусити не тільки зовнішньо, а й унутрішньо богатирську Ганну ходити на рівні мишачого росту, Ганну, яка наважилася сміятися з

упривілейованих катюжок, котрі за допомогою найновішої техніки затялися звести весь український народ на гнойовище з асимільованих лакуз, де не передбачалося місця на таких, як Ганна, за що вгодовані посіпаки тьми гуртом, — адже Ганна боронилася, аж доки їй ззаду залізякою розтрошили череп, — частинами уоивали атлетичну жінку, незнищений голос якої лишився хрипіти на стрічці підслухову- вального апарату, що його в поспіху, — на ліквідацію паскудної мазепинської ворохобниці пішло більше часу, ніж плянувалося, — забули вимонтувати єдиноне ділимні ощасливлювачі людства, щоб потім звалити вбивство, — хоча стрічка вже ходила по руках; але що там стрічка, коли дійсне лише те, що наказано згори вважати за дійсне! — на нібито неосудного слабенького свекра, якого представники єдиної на світі непомильної держави поспішили кинути під потяг, — ніхто нічого не чув і не бачив, усіх свідків втоптали в братні могили, не лишилося жодного рота розповісти, і однак правда виходить на світло денне! — аби не так для надто пискатих, — на щастя, розсварених націоналістично-буржуазних гавкунів з-за кордону, — як для щиросердих, розмагнічених рятівною віддаллю від братнього раю м'якодухих селепків в оазі західньої законности, зневажуваної кнурячими писками червоних чингісханівців, для

яких єдина законність — нагаї й насильство, а решта гниль; — для щиросердих селепків, ладних на перший посвист щуролова повірити у веселкову торохту, — а як не повірити, коли з кожної ворітниць тільки й дмухають добре плачені бурякові сурми про безклясовий рай, хоча в кожному червоному раю, щойно дориваються до влади послідовники бородача, одразу ж летять голови праворуч і ліворуч, ледве встигають зрівнювати з землею братні могили! — аби мати сяке-таке алібі, — людський мозок? пхе! скажи йому тисячу разів, що чорне — біле, і він, плазуючи, повірить: біле, біле! — інакше хіба на кожному кроці перемагало б зло і його похідні: нахабство і демагогія? — аби мати сяке-таке алібі й бити в бутлю якщо не самих емігрантів, яким не витнеш із пам'яті ні штучного голоду на Україні, ні масових розстрілів, ні чавуннощелепної русифікації, хоча час гоїть виразки, а українцям ще Господь забув уділити злопам'ятности, і вони ніколи не надмухуються, як інші, заподіяними їм лихами, — аби мати сяке-таке алібі й бити в бутлю якщо вже не самих ялових емігрантів, то їхніх м'якотілих, перегодованих вітамінами Телесиків, виспівуючи їм кутим у сталінському горнилі голосочком чи то в пересиланнях за кордон, — бож закордонних не посадиш до концтаборів і психолікарень, аби й гадка щезла про ворохобницьку

мазепинсько-бандерівську націю, — чи то в підлакованих «Нових обрях» про щире піклування українським народом з тією самою м'ясожерною нахабністю, — косоока ментальність червоної орди, — з якою в Харкові під час найлютішого голоду виставляли для західнього телятка Ерію за ніч уздовж вокзалу насаджені ялинки й вітрини, завалені харчами, що їх потримали на показ так довго, заки чумним містом, терміново очишеним від пухлих трупів, проїде європейський телепень, не спокушений азіатською підступністю, котра потьомкінські села піднесла до рівня Апокаліпсису, який у кінцесвітніх видіннях час від часу й переслідував Славка), — ані, коли вони піднялися крізь прохідний будинок, — суцільні сходи й вікна, — на Хрещатик, що його Славко виходив у снах уздовж і впоперек, оскільки саме на Хрещатику містився центр землі, випромінюючи на весь світ із-під трупного гною потоки живого, цілюшого світла, шляхетности й добра, які досягали й Славка, хоча він народився вже на Заході і знав Київ лише з батьківських розповідей і поганих зняток, але в ньому, попри те, що він завжди стояв осторонь громадського життя і тоді, коли ще жили батьки, і згодом, як ним заопікувався Тарас зі старою Нагірнихюю, тягаючи Славка на всі українські імпрези, щоб йому вивітрилися з душі кінцесвітні настрої, пульсував і переливався

вранішньою зорею той інший Київ, де тепер Славко з дзиндрою звернули праворуч до Дніпра в немощений курний правулок і постукали в дошками навхрест скріплені двері, що їх відчинив їм професор Федоренко, який згодом пояснив Славкові, і чому Дзиндра невмирущий, і в чому сутність людського покликання, і чому кожному віділено незнищений голос, хоч людина про те переважно, затуркана буденщиною, і не здогадується, повіривши диявольському щохвилинному навіюванню, ніби вона безголоса і без'язика, бо сатані найстрашніше, коли людина довідається про своє призначення, оскільки тієї ж миті пахолки тьми стають безсилі, — і чому червоні держиморди заповзялися перетворити український народ на безлику, малоросійську льоху, придатну лише на ковбаси імперського великобратнього шлунку, і чому кожній людині дано вирішувати долю всього світу, тільки вона про те не здогадується, аж поки саме Провидіння спересердя штовхне ледачу креатуру до світла, як професор Федоренко штовхнув Славка, аби він з надмірного захоплення перестав репетувати, бож у помешканні скрізь кадебівницькі підслухувальні апарати, але Славко не второпав, попри Дзиндрині знаки, і так голосно охнув, побачивши у професора Федоренка тих, кого він у житті навіть і не мріяв побачити, що той відрухово надто сильно штурхнув ліктем

Славка, аж той на мить втратив рівновагу, яка завжди вивітрювалася зі Славка, щойно він глибоко чимось переймався, наслідком чого серед Федоренкового помешкання і настав кінець світу.

Тобто, так одразу ніби нічого й не сталося, лише в Дзиндри на спині з-під засмальцованого піджака спалахнули завбільшки з дві шафи неонові крила, подібні радше до пускових майданчиків, ніж до крил, а тіло професора Федоренка вкрилося рухомими майже прозорими налівциркулями, напівбабками й почало рости, дедалі випрозорюючися, і вже лише тоді Славко зауважив, що в наскрізь проглядній Федоренковій постаті м'ясо й кості розшаровуються не волокнинами, а циклопічними траншеями-стільниками, з гофрованих чарупок яких підводяться виморені голодом, покатовані й постріляй і впереміш з потрощеними кістяками, що хребець по хребцю виструнчуються із купи тліну вгору, на очах обростаючи ставною плоттю, і Славка б'є в груди непродихне прозріння: ці незчисленні постаті, котрі виляють перед ним з бляшаних траншей-чарупок — це ж український народ у минулому, теперішньому й майбутньому, а коли це так, то зараз поллються в небуття зорі й галактики з усіма світами й антисвітами, і справді вони вже ллються, лускаючися, й щезають у п'їтмі одна за одною, унедійснюючи за собою куснями небо, і

Федоренкова голова видовжується уздовж розколотої навпіл світобудови, а Славкові від цього заповняється серце таким присковим шпичасто-імлистим жахом, аж він от-от скидається на могутній радісний трепет, який опав був малого Славка, коли він невдовзі по тому, як не стало батька, чого мати так і не здолала пережити, уперше побачив ватру, біля якої хлопчаки співали не звичайнісіньких пластунських пісень, складених не надто вимогливими, натомість украй патріотичними віршарями й музикотворцями, а двигтючі гімни Всевишньому, на життєносних ядрах яких і тримається світобудова і які, власне, тоді й переінакшили Славкове єство, бо кусник тієї мелодії, може, й справді не призначеної для людського вуха, хоч він і виструмував із людської горлянки, завдяки вищому недоглядові чи особливій ласці Провидіння мікроскопічним волотком надлузнувшись з веселкового стрижня, вибухнув у Славкові, вперше відкривши в його ще дитячому мозку кінцесвітні видіння, хоча Славко про те й словом нікому не обмовився, і то не тому, що йому бракувало слів — не висловити, куди там висловити, а лише згрубша просигналізувати про ті клубчасті, відлиті з блискавки, а разом і амебно-обрисні з'яви, що їх і значно пізніше не годен був охопити розум, — звісно бракувало б, якби Славкові раптом у хвилевому затемненні

спало на думку розблягузкувати про ті видива звичайною мовою, хоча він знав: вистачає йому пальцем діткнутися своїх грудей, і та внутрішня сліпуча сила потужніше, ніж із пожежної кишки, вдарить із його нутра в нутро іншого, знехтувавши уповільненими способами людського порозуміння, а тому що кожного разу серед усесвітнього кінця, котрий переслідував Славка, кінця, що zarazом містив у собі і початок нового існування, затуляючи собою незчисленні проміжні подоби, з яких час від часу виринали пробні то жирафо-мухи, то дерево-коти, то шапи-вельосипеди, то дзвіниці-півні, що були нараз, — і автом Авгія Різниченка, який на Тарасове прохання возив Славка до лікаря в Гарміші, і самим Авгієм Івановичем, і кущем жасміну з-під вікна пані Олі Суховій, котра вганяла Славка в довготривалі депресії зубчастими трелями її покищо не всесвітньо-визнаної кольоратури, — тому що кожного разу по руїнах зоряних систем розтікалося, завтовшки з кілька галактик або майже зі Славків старий тапчан, світлове поле, угледівши яке Славко завмирав, з острахом усвідомлюючи: це товсте світлове поле чимось подібне — хоча ця подібність не прив'язана ні до чого видимого, — до забур'янілого, колись пущеного під смітник, клаптика землі одразу ж за бльоком, де живе баба Денисенчиха, котра завжди частувала Славка його

улюбленими пиріжками з капустою, — це світлове поле, яке так щільно висновується на спелілих рештках неба, — це доля світу, а одночасно і його, Славкова, доля, як також і доля всього українського народу, а разом і всього людства, і воно виструмовує перед Славковим зором тому, що він, Славко, мізерна, нікому не потрібна піщина, наділена вузьенькою комірчиною мозку, що ніяк не збагне (так само, як Славко не міг збагнути, чому ним завжди не лише Тарас, а й кому лише не лінь, опікувалися), чому саме вона, а не хтось далеко вартісніший, має силу впливати на це поле, від чого залежатиме перебіг світових подій, але Славко, попри те, що всередині присковий товкачик підбиває його на дію, кожного разу не наважується цього вчинити, бо хто ж він такий, аби впливати на долю світу? — і від того, що він не наважується (Славко аж чує, яку ньому рвуться світлові нитки), із чорної діри вгорі витікає, виблискуючи щелепами, шолудива коняка з нескінченним тулубом, котра жере час і простір, а з ними і світлове, майже салатне поле, — так, як колись, — із вітамінного голоду не донюхавши: то не та трава, — шестеро Сидоренчишиних котів накинулися на кущ гортензій у вазончику, що його (Славко вже не пам'ятав, з якої саме нагоди) принесла в подарунок самотній на старість Сидоренчисі його мати, — і шолудива коняка, в

якій виразно відлунює, — можливо, лише зблиском роздзяплених гострих зубів, — збірна подібність до Сидоренчишиної котячої зграї, котра вікувала в малому помешканні, ні разу (Сидоренчиха смертельно боялася бруду знадвору, гадаючи, що коли вона випустить на моріжок котів, вони одразу ж принесуть моровицю) не звідавши світу за порогом, на відміну від Колотниченкового пещеного котиська, котрого господар випасував тричі на день, щоб відпружитися від дедалі карколомніших, але натомість стовідсотково ефективних, як це він запевняв своїх друзів, теорій, як рятувати Україну, на яку всі державні нації дивляться, мов на шолудиву коняку, котра хоч і Дихає, тягнучи на собі старшобратні м'ясожерні зади, однак просто не існує, — обертається з високості до Славка і чи то з доганою, чи то з визнанням каже, розтягуючи склади, аж і вони стають завбільшки з її тулуб: «І в кого ти, Славку, такий удався?» — в наслідок чого одна по одній щезають галактики, і Славка опадає надривний розпач, як це на нього насувалося тоді, коли він мусів запихати голову в лікувальну трубу, за допомогою якої його відмагнетизовував, втоптуючи Славкову надто завихрену уяву в °кресленіші шабатурки, лікар у Гарміші на зворушливо жертвенні, а Для Славка нестерпно прикрі, хоч він те витримував, — домагання Тараса, вигарьовані

копійки якого поглинала гаспидна труба, оскільки Тарас поклав собі за найголовніший обов'язок у житті вилікувати Славка від видінь, що заважали ходити крізь мури, попри те, що Славко знав (а це знання відзначалося тією ж непохитністю, як і те, що Славко — Славко, а не скажімо, тітка Устина Прохорук, яка любила перекинутися зі Славком одним, другим словом на есхатологічні теми, вважаючи його за тямущого в цій галузі чоловіка, чи дід Паладій, що за звичкою під церквою чекав на Славка, котрий, — по черзі — залежно від настрою й погоди: в ясну ішов — до греко-католицької, в дощ — до православної, бо православна містилася неподалік від його помешкання, — співав в обох хорах, шкідуючи, що ще нема українсько-магометанської чи ще якихось релігій, — але дід Паладій завжди знав, куди Славко прийде, щоб поготорити про людське призначення, про яке дід Паладій мав зовсім точне уявлення, не раз дивуючи цим Славка, чи спитати про лікувальну трубу, яку Славко, як не траплялося поблизу Тараса, завжди згадував лихим словом, бож усе його ество пручалося, наперед знаючи: в його випадку жодна труба не допоможе), навіть сурма Страшного Суду не видмухає з нього найменшої кінцесвітньої з'яви, оскільки те, що Славко бачить, незалежне від жодних труб на світі, воно існує — й кінець, тільки це бунтівне знання

йому ні до чого, бо він однак не переконає Тараса, котрий робить усе своїм Богом, що з цими видіннями, він, Славко, й помре, та й зрештою, як тут переконати, коли перед Тарасовими засліпленими очима, сливе, довіку манячитиме клишавий Семен Бондаренко, який, попхавшись лікуватися від ревматизму, за допомогою чудодійної труби набрався такої моці (Тарас десь вичитав, що надмір невитраченої фізичної енергії в людині випалює найцупкіші кінцесвітні видава, а тут саме всі кумасі заходилися розблягузувати про відмолодження Бондаренка), що на старощах кинув свою Бондаренчиху, яка не схотіла лізти в трубу за розпашілим старим, і одружився з молодю, ледачою розвідкою, і вона йому тепер на несхвальний подив Бондаренкових уже дещо підтоптаних синів, дочок і патлатих онуків, — єдино кому імпував непутящий старий, — щороку народжувала тілистих близнюків, внаслідок чого колишні знайомі один по одному відцуралися помолоділого дідугана, з яким і розмовляти ставало дедалі важче вже хоча б тому, що в хаті, коли не прийди, панував вереск і скрізь висіли, скапуючи на шию, чи лежали купою або мокли в баняхах, у яких згодом варили борщ, пелюшки, — та й Бондаренкові думки, замість колишніх вищих матерій, літали на рівні дитячих, нехай і яких рожевих, сідниць, свідчачи про його безповоротне

падіння, бо де ж це бачене серед порядних людей, аби чоловік, замість готуватися до смерти, заходився залюднювати світ опецькуватими, ясноокими, в суцільних, ніби навмисне створених для поцілунків, ямочках (що сповнювали не одне материне серце прихованими заздрощами) галасливими нащадками, не журичися тим, хто їх доведе до розуму? — міркування, з огляду на які всі шановані доброчинці, а зокрема непитущий і некурящий Максиміліян Гощук (в якому марнувався, занехаяний атомним віком, дар професійного плакальника, гідного прикрасити своїм троїстим голосінням похорон самого царя царів, а не те що якогось там еміграційного сараку, адже Гощук умів з наймізернішого приводу, — бо що таке привід для справжнього мистця? — запустити такі треноси, аж за хвилику починали шморгати носами, згодом самі собі дивуючися, яким це робом клятий Гощук їх знову увігнав у сльозу, навіть ті, що не оминали нагоди, аби не покпити з непогамованого причитувальника), надхненно осуджуючи старого (а як же його не осуджувати, та й що діялося б на світі, якби всі такі неподобства не осуджувати!), особливо потерпали за скривджену Бондаренчиху, хоча вона сама, яка нібито мала найбільше право виливати жалі на сиву голову розгуляного чоловіка, з котрим прожила ціле життя, ніколи його не осуджувала, ба більше

(заки пішла в мандри, одбігши даху над головою, сяких-таких статків, рідних і знайомих), всіляко піклувалася (мірою того, як це їй дозволяла молода, трохи ревнива, — щоправда, цю ревність спричинював не зовнішній вигляд, — який уже там зовнішній вигляд лишився в занедбаній Бондаренчихи, — а щось унутрішнє, чого й сама розвідка не розуміла, хоч то її постійно дратувало, — Бондаренчишина заступниця, котра ніяк не могла втямити, що стара хоче, плутаючися в її клопітному житті), піклувалася тими вічно сопливими, налитими рожевощоким здоров'ям близнюками, наче то були навіть не власні діти, а онуки, перед якими тануло бабине серце, не лишаючи й закамарка на докори (а втім, Бондаренчиха й не належала до тих, що докоряють) супроти колишнього вірного напарника життя, котрий, хоч і втішився попервах, мовляв, стара, дякувати Богові, не має до нього жодних претенсій, але одночасно (і то з часом дедалі настирливіше, чого, здавалося б, аж ніяк не мусіло б бути) чувся в її присутності не стільки винним, як покривдженим (бо хіба то, врешті-решт, не завинила сама Бондаренчиха, що він на схилі віку вподобав молодичку?), що стара так легко, а, головне, аж до безсердечности безсловесно (аби вона його кляла, йому одразу полегшало б), пережила його зраду, яка мусіла б її зломити.

Звісно, коли Бондаренчиха вперше запримітила, як її чоловік шкарубкими пальцями силкується по-модному зав'язати краватку, На які змолоду ніколи не звертав уваги (певно, тоді були інші часи, куди там краватки, коли велетенським щастям здавалося вціліти! — тільки ж однак для неї — навіть замолоду, — чи то стерлося з пам'яті? хоча таке не стирається, бож він справді любив її, вирвавши її, цибатого підлітка, з певної загибелі, яка вже проковтнула батьків, — він ніколи не чепурився), коли вона вперше постерегла, як він по-новому (мозок одразу зафіксував: таким не в той бік розгвинченим, а одночасно й виструнчено зібраним, попри гостре черевце, вона його ще ніколи не бачила, і це нове їй жодною чарупкою не належало) вихиляється перед нею, питаючи, а zarazом і не бачачи її (тоді вона вперше — серединою полився такий нескінченний присок, що здавалося, земля під нею топиться, — болісно усвідомила: її фізична присутність, — ця похила, землиста постать з набряклими жиликами на ногах, — алеж і її чоловік не ходив в Аполлонах, — назавжди розматеріялізувався для нього, і вся вона перетворилася лише на той обмежений відтинок голосу, що його він тієї миті очікував у відповідь), — чи йому пасує колір, а головне, крій піджака (цього піджака із надто модними розкидистими вилогами, — над якими, поволі

вивільнюючися із потовщених віком шийних бганок, стриміла Бондаренкова голова, переінакшена незвичним виразом очей, — наче в чоловічки сипнули потовченого скла, а найбільше руханням на вилицях жовен, що їх вона досі не зауважувала, — він, не порадившись з нею, придбав у всюдисущого тандитника Мирослава Колеси, — піти до крамниці виявилось таки забагато — хоча досі Бондаренко нічого сам не купував, особливо ж одягу для себе), вона відчула, як її чоловік, з яким вона мала п'ятеро дітей, істота, котра, здавалося, стала часткою її єства, хоч вона цього йому ніколи допаду не могла висловити, не знаходячи слів на той теплий, незграбнощемливий кусник у собі, що з роками, особливо, як почали відходити діти, дедалі триваліше оприсутнювався в ній від згадки про чоловіка), відколовся і, бувши й далі поруч, назавжди поплив від неї.

Це усвідомлення так несподівано налетіло на неї, випорожнивши й осамітвивши її, що попервах їй здалося: в цю мить її поклали в домовину, бо не стало для кого жити: адже всі її діти, добігши в чужому для неї світі зайвих статків, провадили власне життя і її вже не потребували, навіть коли (щоправда, дедалі рідше, тільки то, — знову ж таки, — переважно від неї залежало) й запрошували до себе (зрештою, чи ж вона не їздила до обох — старшого й наймолодшого синів, до Кості-лікаря в

Родайленді з його скоробагатьківською віллою, заграмадженою рококовим сріблом і бронзою, з його двома вимозаїкованими на особливе замовлення басейнами в хаті і в садку, з його моторовою яхтою й жінкою-чужинкою, до передчасно облісілого Омеляна; удатного маклера у Філадельфії, в якому вона ледве розпізнавала свого світло-кучерявого сина, котрий після війни ще десятилітнім хлопчиком на сміх усієї родини заробляв продажем старого залізяччя й поштовими значками перші кишенькові гроші, а тепер торгував нерухомостями, які витиснули з його голови й серця все, заради чого було варто жити на світі, та в середущої дочки в Сіднеї гостювала деякий час, котра так і не переконала надто старосвітську матір бодай раз поїхати з австралійським зятем і двома онуками на полювання на кенгуру), де вона, як ніколи, чулася зайвою й обкраденою в чомусь найсуттєвішому, не мігши прийняти того метушливого світу, в який із хворобливим поспіхом всотувалися її діти й онуки, із року в рік слабше володіючи українською мовою, за межами котрої для Бондаренчихи починалося царство бездушних монстрів, що на її очах (і цього її серце не витримувало, бодай би очі не бачили!) поглинало її власну плоть і кров, роблячи з її удатливих нащадків чужоземних дурбасів.

Єдиний, хто їй ще залишився на старість — це

був її чоловік, який саме тепер, коли діти поодружувалися, роз'їхавшись по всіх континентах, звідки лише вряди-годи приходили листи, став їй значно ближчий, ніж за молодих років (звісно, вона й замолоду, особливо десь до третьої дитини, дуже любила чоловіка, тільки то було щось зовсім інше, та й потім, як густо пішли діти, — двох вона поховала, і та рана приглухла, але так ніколи й не загоїлася, — вона, Бондаренчиха, ніби вступила в димову завісу, в якій частково розчинився і її чоловік, аж поки десь під старість повітря навколо почало прояснюватися, наближуючи її, літню мужатку, — щоправда, зовсім по-інакшому, — до свого напарника в житті, котрого вона чи не вперше потребувала), і саме тепер, коли вона без нього вже не мислила себе (вона й сама не зауважила, як це сталося, бо досі вона в усьому сама собі зараджувала, а тепер раптом їй забракло внутрішньої підпори, якою тепер мав стати її чоловік), він — волею Провидіння, — кидав її напризволяще.

Спочатку, ця думка стерла її на порох, хоч вона й виду не показала, ще не тямлячи, пощо вона це так ревно приховує від чоловіка, у супружньому збоченні якого чи не вона найбільше й завинила, бож хіба не вона сама (і то якраз тоді, коли вона, здавалося, як ніколи наблизилася до його душі, — чи це наближення теж належало до її старечих

уроєнь?) відмовилася йти з ним пліч-о-пліч так, як ішла досі? їй треба було поступитися, як вона в усьому поступалася ціле життя, не випадаючи з ролі Дорослішої (хоча чоловік був старший від неї на десять років), обачнішої, витривалішої (попри зовнішню хирлявість, адже в подружньому житті, якщо це не зустріч на одну лише ніч, одне завжди мусить поступатися, і вона, як сильніша, підсвідомо вребрала на себе цей не завжди легкий обов'язок), а вона нагло забаскаличилася, не схотівши (а все, імовірно, тому, що на мить унутрішньо стомившись, — а, може, це лише завинив надто низький тиск, який останнім часом не давав їй промитої води чи просто трохи зносилися нерви, — вона егоїстично захотіла побути слабою), і тому одразу ж у щілину поміж ними і вскочила та дещо тороплена теличка, яка надибала нарешті свою долю в особі її підтоптаного старого, що його вона, Бондаренчиха, випустила з рук, а тепер мусіла випустити і з серця, яке лускалося, пручаючися проти того, що однак не давалося направити, а тоді кризь нескінченний (кольби з живих, ятрущих лусочок) біль усередині, яким просякло все її єство, вона відчула, не тямлячи, що з нею коїться, бож біль не зникав, радість (дивну, ні на що не подібну: у грудях раптом заходили переливні, — кожний завбільшки з Вавилонську вежу, а може, й з усю світобудову — морквяні коркотяги-трелі, які й були

нестримною, аж недозволеною радістю), котрої вона досі не звідувала (чи вона просто забула? алеж ні, не забула, такого дійсно в її житті не траплялося, хоча Провидіння, одним ударом забравши в неї батьків, потім, не відомо чому, оскільки по всій країні і далі гуляв серп, стинаючи голови, тримало над нею руку, і вона звідала виняткових розкошів: ані чоловіка не вбили, як іншим, ані дітей не вирвали, розкидавши по дитбудинках, ані саму не погнали на Колиму, Соловки, Магадан, як це ставалося поспіль у кожній родині, куди нові ощасливлювачі людства вдень і вночі, — особливо ж уночі, — занурювали криваву Людинотрощильню, від якої на всю Йосьчину багатонародну імперську трупарню стояв хрускіт поламаних хребтів і душ, ані спухла від штучного голоду, як уся її рідня по батьковій лінії), радість, наче її, Бондаренчиху (невже той підліток — це була вона? що в сімнадцятому році разом з батьками, яким ще гуманний царський уряд, — і ця гуманність особливо поширювалася на національно свідомих представників тих уярмлених народів, котрі попри тристалітнє вправляння мозків не хотіли розчинитися в єдинонеділимній кошарі, — не давав кроку ступити «на власній, не своїй землі», змусивши батька через впливових знайомих шукати притулку у Львові, — приїхала на Велику Україну, куди надхненні, загнані в тарганові щілини

сборники з усіх кінців імперії, навіть і з Зеленого Клину, — так, як згодом усі ті, що під час другої світової війни після втечі радянців із Києва, усі ті незалежники різних вдач і світоглядів наїжджали з-за кордону, аби їх одразу ж постріляли німці, — поверталися будувати українську державу, де невдовзі, як уже пролетарські, — але так само: всі в одну ногу — єдинонеділимці, — Ваньки постріляли її наївних татуся й неньку за злісний буржуазний націоналізм, незаперечним доказом якого виявилось їхнє контрреволюційне прагнення насаджувати в рідному краї ще не до кінця витолочену, якусь там задрипану українську мову й культуру, замість єдино рятівної й просвітленої — з виключним правом на інтернаціоналізм російської, що, демагогічними обіцянками приспавши затурканих селепків, — не затурканих одразу винищували, — знову на всю губу почали господарювати на Україні, де із зацькованої, осиротілої Наталки Ченчик, якій ще не сповнилося п'ятнадцятьох років і яка тоді складалася з очей, важкої каштанової коси й цибатих ніг, за кілька тижнів зробилася Бондаренчиха, хоча серед навколишньої розперізаності душ та ідеологій, котрі розливалися безкарним розбоєм і гвалтом, нищачи все, що здавалося міцносклепане, Бондаренко, бачачи майже хворобливу полохливість своєї неповнолітньої дружини, майже

рік терпляче чекав, заки вона до нього звикне, попри те, що коли він, з першого погляду вподобавши її, спитав, чи вона погодиться стати його дружиною, вона відповіла ствердно й не пручалася, ані коли він підхопив її на тачанку, ані коли віз до найближчого палаючого села, ані коли їх у чорній церкві — їй назавжди запам'яталися закіптюжені запорожці на стінах і розквітла яблуня на аналої, хоч, звісно, розквітлої яблуні там аж ніяк не могло бути, і пам'ять перенесла її туди десь з іншого часу, — при двох Бондаренкових товаришах, вінчав старенький, ледве живий священник, що від найменшого шереху переривав вінчання й вигукував, що їх зараз перестріляють денікінці, які від червоних і петлюрівців кілька годин тому прочищали село, а вона від його слів чула не страх, а радість), радість, наче її, Бондаренчиху, звільнили від невидимих кайданів, у які її тяжко закували, щойно вона ступила перші кроки в цьому світі, і ці кайдани обсипалися з неї від того лише, що її старий, який колись ладен був іти за нею крізь пекло, — та й справді, якби не він, вона тоді напевне загинула б, хоча по-справжньому вона полюбила його щойно після першої дитини, — тепер термосив краватку, з неспокоєм зиркаючи в настінне, довге дзеркало, де боком бовваніла її передчасно згарьована постать (може, зрештою, не так і згарьована, як безнадійно занехаяна: одвічне

— жінці не вільно занехаювати себе, а хіба вона цього не знала? Певно знала, тільки що з того, коли все життя доводилося дбати про інших? щоправда, тепер випав час і про себе подбати, але вона того своєчасно не навчилася, якось душа не лежала робити Щось виключно для себе, і тому й щілинки, призначені на те, аби жінка дбайливіше пильнувала свою зовнішність — від жінки завжди більше вимагається, — заросли, а нові не прорізалися, як в інших Розумніших жінок, яких не кидали чоловіки), щоб попри ятрусність безповоротної втрати того, що досі виповнювало її: чоловік, діти і знову чоловік, півжиття в пелюшках, які так рано прийшли до неї, а в коротких просвітах — її зсудомлювало, а Бондаренко не перечив, — принагідна самоосвіта, курси, заробітки, навчання на агронома (уже з трьома дітьми), вчительку, на лаборантку, геолога (випала нагода, та зрештою, та галузь її найбільше й цікавила), і все це з її малолітнім кагалом, з одвічними переїздами з місця на місце, просто незбагнено, як її тоді на все вистачало, — вона, ще пронизана густим, рапавим болем, який миттю зробив її собі самій чужою, випорожненою й зайвою, відчула нагло таку наскрізну, як протяг, полегшу, наче доля її на старощах (і то саме тоді, коли в неї, Бондаренчихи, нічого не лишилося, коли навіть її нутро пішло з вітром) причинила віконце в інший світ, жартома

показавши замотеличеній креатурі: дивися, Хомихо невірна, ти була призначена для чогось зовсім іншого, до чого ти однак не зважилася не те що підвестися, а й сягнути думкою, хоч воно терпляче чекало на тебе від народження, але ти (і то зовсім не тому, що рано втратила батьків, інші теж втрачали, і їх не понесло за течією), ледве зіп'явшись на ноги, потяглася не за своїм, а за першим-ліпшим, тобі не призначуваним життям, аби воно тебе вмить обвішало чоловіком (то ані трохи не міняє справи, що ти його й досі любиш), дітьми, обов'язками й непролазною, як тобі здавалося, буденщиною, за якою ти так і не встигла розгледіти, пощо ти взагалі прийшла на цей світ, проте Божі шляхи незбагненні, і тому щойно тепер (щоправда, не виключене, що й раніше так само було — тепер, тільки ти того тепер — до сьогодні не помітила) ти, стара, немічна, всіма забута (тільки ж зізнайся: хіба не ти сама винна, що забута, бож чи не цього тобі, — звісно, не відкрито, ясним розумом, а десь у потаємних глибинах твого ества, — хотілося, не хотілося?) і тому щойно тепер ти вперше вільна, — хоч їй, Бондаренчисі, одночасно робилося й соромно за цю свою нововиявлену й незвичну, покищо лише внутрішню волю, про яку ніхто (а найменше її чоловік) не здогадувався; та й кому взагалі спало б на думку, що не її чоловік, котрого всі одностайно

засуджували за молоду розвідку, а вона, Бондаренчиха, вперше безсоромно виломилася на волю, покинувши, як ганчір'я, дотеперішнє життя за собою?

Це відкриття виявилось для неї самої таке незвичне, аж вона кілька разів пробувала натякнути чоловікові, що, властиво, вона мусіла б бути йому вдячна за те, що сталося, оскільки без його плідної розвідки, до якої йому на старощах припекло скочити в гречку, вона ніколи сама до цього не дійшла б, бо ж людина ніби навмисне хапається саме за те, що їй непотрібне в житті, і то — що непотрібніше, то затятіше, та чоловік одразу якось знітився, винувато тупцюючи перед нею, аж їй стало його невимовно шкода разом із його тілистою новою жінкою й кирпатими близнюками, Оча біль усередині з приводу остаточної втрати чоловіка, а цим самим і самої себе, що є, можливо, лише хвилиним усвідомленням людського проминання, ні на рісочку не вщух, а лише, влялечкувавшись, перемістився до іншої площини, звідки вже не паралізував думок, нарешті давши місце на той стовп полум'я, що простугонів їй грудях, аби вона зрозуміла (не розумом а якимось іншим наскрізним струмочком, котрий містився і в ній. і поза нею, і котрий ясніше від найяснішого розуму тепер думав у ній), що вона ніколи не здолає пояснити цього своєму, тобто, тепер, звісно, вже не

своєму, чоловікові, хоча прожила з ним ціле життя й нібито знала його уподобання і вдачу, бо доля кинула її, Бондаренчиху, стару, занехаяну (Звенислава Чіп у її віці ще ходила, пританцьовуючи, й мала значно молодших за себе коханців), нікому не потрібну, вперед, а її відмолоділого дружину — назад, куди вона не схотіла повертатися, цим нехотінням мимоволі перетявши між ними всі, знані їй досі, способи порозуміння, і тепер жодні слова їх уже не наблизять, оскільки кожне з них ступило в інше коло, яке на поторк Провидіння нескінченною картопляною лушпиною, яку в тридцять третьому році на її очах їла опухла жінка з немовлям на руках на центральній вулиці Харкова, почало розкручуватися в протилежні боки, звідки вона, Бондаренчиха, не те що сама, а навіть через співчутливих знайомих, не могла витлумачити не тільки своєму колишньому чоловікові, а й за океаном не на жарт сполошеним дітям, ні чому вона так уперто відмовляється від їхньої опіки, ні чому вона на старощах зреклася сталого, в усі пори року сухого притулку, який діти радо оплачували (щодо цього їй справді не випадало нарікати), і, замість того, пішла тинятися по людях, властиво, навіть не по людях, а по ворітницях, скверах чи підземці, не дбаючи ні про ночівлю, ні про щоденні потреби, інколи засинаючи десь просто на лавці в парку (так

принаймні запевняв три тижні на місяць непитущий Тадзьо Зозуля, що лише на кожну появу в небі молодика — у Тадзя був свій цикл, — причащався оковитою, наслідком чого Тадзьові доводилося кілька днів ночувати по куцах, не з'являючися навіть ні до професора Коропа, ані до свого приятеля Галактіона Онуфрійовича Скаби, котрий на підставі Тадзьових оповісток прозвав Бондаренчиху Аріядною, залишеною полохливим Тезеєм Вакхові) в добре підпилому вигляді (і це та сама Бондаренчиха, котра ще недавно навіть у товаристві ніколи й келішка не пригублювала, — і то не через каміння в печінці, — а з вродженої відрази до спиртного), хоча цей підпилий вигляд з'являвся тепер у Боднаренчихи не так від вина (адже коли вона тепер приймала від жалісливих людей пляшку Дешевого вина чи горілки, це вона чинила не так задля власних потреб, які тепер звелися до мінімуму, — часто вона забувала тепер і їсти, не те що пити, сама диву ючися, як мало людина потребує, — а щоб відмовою не образити співчутливої душі, котра то там, то там наділяла її не лише їжею, а й міцнішими за воду напоями, воліючи зробити цим бодай малу приємність занехаяній п'яничці, котра не те щоб жебрала, а тільки з'являлася на люди, дедалі частіше промовляючи до невидимих співбесідників, птахів і трав, і тримаючи за шийку надпиту пляшку з

рідиною, подібною до вина), яке вона вряди-годи й справді, занурена в думки чи в надхненні розмови, а головне, не надаючи жодного значення, що вона тепер робить чи не робить, — один, другий ковток попивала, ані трохи не журачися, чи вона взагалі щось п'є чи ні, бо тепер то для неї вже не було важливе, — як від того нового світу, що нагло розчахнувся перед нею, далеко осяйніший і наполегливіший, ніж у найщасливіші дні раннього дитинства, коли їй являлися несусвітні видива, бож цей світ був не підвладний нічому тому, що тепер з нею траплялося, хоча всі її знайомі й заповзялися приписувати це виключно впливові алькогопю, яким Бондаренчиха тепер нібито заливала розпач за змарнованим життям, ні на мить не припускаючи, що вона тепер від усього того вільна і що її не разить навіть те, що більшість знайомих дедалі неохочіше запрошує її до хати, намагаючися якнайшвидше збути її через поріг подачкою харчів і пляшкою копійчаного вина, хоч Бондаренчиха ні в світочку не жебрала, та ще й спиртного, а коли люди давали, гадаючи, що тепер вона звелася, за висловом Гната Драб'янки, на риняву п'яничку, вона ніколи не пояснювала й не ображалася, приймаючи скромні дари, адже зовсім недавно вона сама точнісінько так чинила б.

Зрештою, тепер навіть якби в наглому душевному збуренні вона щиро захотіла б

поділитися зі своїм першим-ліпшим співрозмовником, що з нею діється, то де ж було їй дібрати слів, аби хоч згрубша описати чи радше помацки обцяткувати той Божий рай, що висновувався нею, віднині стало супроводжуючи її.

Звісно, коли вона вперше почула голоси, які тепер невідступно її супроводжували, це її не на жарт налякало, хоча, властиво, цей світ, що складався з самого світла, лише час від часу згущуючись в променисті постаті, не був для неї цілком новий. Адже в ранньому дитинстві, саме як померла старша сестра, її опадали дещо подібні, а разом і цілком відмінні, видива, які згодом, щойно її записали до школи, без сліду зникли, лишивши вряди-годи саме мерехтіння в очах, коли вона зарізно повертала голову, проте вистачало їй, трохи зосередившись (щоправда, це дуже рідко траплялося, оскільки їй вічно на це бракувало часу, бо ж вона все життя перебувала в постійному марафонському бігу), глянути чи то на пляму на мурі, чи то на звичайнісінький листок, чи на дощові краплі на шибі, як у ній починав бриніти відгомін видінь, які от-от мали втілитися перед нею, унедійснивши все, чим вона досі жила, і вона майже відрухово кожного разу відсувала від себе цю спокусу, а коли лише раз, справді, єдиний раз, тоді, як її чоловік, уникаючи дивитися їй в очі, попросив у неї згоди на офіційну шлюбну розлуку,

щоб узаконити вагітність розвідки, бо, врешті-решт, чи ж діти винні в тому, що батьки не дочекалися полагодження бездушних формальностей, які прирікали ще не народжених на байстрюків? — коли вона єдиний раз дала собі дещицю волі (чи, може, саме тоді її здолала підступна слабкість?), то навколо луснули товсті, ніби виповнені брунатною протоплазмою оболонки, що непроникально відмежовують людину від інших світів, і вона ступила туди, перед чим раніше в неї самої паморочилася голова і вона так само вирячувала б очі, як вирячувався на неї Тадзьо, підсівши до її товариства на лавку в Англійському парку, хоч він не встиг побачити жодного з її постійних співбесідників, крім, здається, Сфінкса, якого Тадзьо спочатку узяв був за бездомного кунделя, оскільки Бондаренчиха, аби нагло не полохати чоловіка, якому від зустрічі з нею трохи піднявся світ, рукою розвіяла співрозмовників і лише Сфінкс (з огляду на свою лише частково одухотворену природу), воліючи перечекати, заки Тадзьо поплентається геть, щоб розповісти їй, Бондаренчисі якусь свою найновішу загадку, не схотів розчинитися в повітрі, бо лев'ячі сідниці дуже поволі розматеріялізувалися, й ліг у кущі, де його й запримітив Тадзьо, вагаючися, чи він бачить Сфінкса завдяки дещо защедрому горілчаному вмістові, чи тут і справді непереливки,

і доля, якій урвався з ним, Тадзьом, терпець, наслала на нього цю потвору, котра сердито ляпнула по траві товстим, уквачованим на кінці хижацьким хвостом, унаочнюючи, мовляв, у житті раніше чи пізніше доводиться за все розплачуватися, але Бондаренчиха одразу ж заспокоїла Тадзя, пояснивши, що Сфінкс, навіть коли в нього поганий настрій, не становить безпосередньої небезпеки, бо вистачає з ним повести мову про хрестиківки, а то ще й розв'язати одну, другу (а хрестиківка для Сфінкса те саме, що й загадка), щоб він дозволив собі навіть сісти на голову, чого, звісно, Бондаренчиха, про всяк випадок, і не радила б чинити, хоча Тадзьо під час недавніх урочистостей з нагоди святого року в Римі (де особливо пристрасно пописувалися патріархальники, домагаючися від папи іменування кир Йосифа українським патріархом, і куди й Тадзя на тиждень занесло разом з іншими українськими паломниками, що з Усього світу поназ'їжджалися, хто — на прощу, хто — з патріотизму: чи то католицький святий рік, чи ні, однак якийсь український здвиг, а цим самим ніби й крок уперед, нехай і який мікроскопічний, — а чи ж весь світ не творено з нуля? — до самостійності України; а ще дехто явився просто з цікавості, аби побачити земляків, порозкидуваних після війни по всіх закомарках земної кулі, де вже народилося нове

покоління, одним із бородатих представників якого і був двадцятидворічний мандрівний світовдосконалювач і осмислювач, агностик, ливоскок і буддист, — а в сумі діяспорний провісник соборної України, — так він сам себе відрекомендував Тадзьові, уточнивши, мовляв, національне усвідомлення — це не вузьколоба людиножерна фікція, що не терпить побіч себе нічого іншого, — людожерство починається лише там, де кінчається терпимість, — а частка внутрішньої, і тим самим і світової рівноваги, без якої годі на повний ріст розвинути людській особистості, в чому він пересвідчився на власному досвіді, — Пилип Григорович Чоботаренко з Нової Зеландії, з котрим біля гурту найроз'юшеніших патріархальників, що голосно домагалися від намісника святого Петра справедливості для українців, яким навіть при апостольському престолі шкодили старші брати, — познайомився Тадзьо, невдовзі переконавшись, що з Пилипа Григоровича зовсім не поганий хлопець, який не тільки шукає, як усі теперішні молоді, котрим за добре живеться, а й дешицю знаходить, аж Тадзьо спочатку ледве йняв віри) і виспався на одному зі сфінксів (що їм погідний Молодожанин на вимогу Сліпого, удосконалив хвості, надавши їм правовірнішої форми) на вході до українського католицького університету, біля якого, щойно відхлинули

численні відвідувачі, роз'ятрені неподатливістю папи супроти українців (ну, зробив би Сліпого патріархом, тіяра йому улузнула б, чи що?), Тадзьо й побачив Безручка з його візком, виваркою-барабаном і гускою.

Хоча за кілька днів Тадзьового перебування в Римі він уже нічому так легко не дивувався, однак попервах йому було таки невтямки, що робить тут Безручко (попри те, що, крім греко-католицьких, і православних розвор не бракувало, бо врешті-решт що там важив католицизм, православіє чи ще якась інша, новіша біда, коли йшлося про Україну? — для Тадзя, та й не тільки для нього єдиного, хоча він із народження й ходив у греко-католиках, усі релігії були варті одна одної: горе і з ними, а ще гірше без них, поки в релігії молочні зуби і її смертельно переслідують, вона і гарна і викликає шляхетне співчуття, — лежачого не б'ють, хоча, власне, тепер, коли шляхетність звели до шкідливого забобону, тільки лежачого й топчуть, — а щойно переслідувана вбереться в колодочки, одразу ж запалить автодафе для таких м'якодушних співчутливців, як Тадзьо), а головне, як Безручко потрапив з візком, виваркою-барабаном і гускою до Риму, і вже готувався спитати, хто офірував йому подорож (адже його багаж хоч і не надто великий, алеж не вельми портативний), бож навряд чи з таким майном він приїхав на палець, як усі ті

немиті бородані й закуштрані дівулі у виляючих джинсових штаних і камізельках, що біля святої Софії в Римі порозумівалися між собою, хоч і покаліченою та чудернацько акцентованою (усі ж бо виростили в чужих школах), однак таки українською мовою, яка правила прибулим з усієї земної кулі діяспорникам за середньовічну латину, — та Безручко випередив Тадзя, пропонуючи йому, замість постілі на ніч, старі часописи й журнали зі свого візка, мовляв, якщо їх підстелити під боки, то й на мармурових плитах вигідно спати, і, заки Тадзьо встиг відповісти, Безручко одним хвилястим рухом, наче висмикнувши розкладну вогнисту драбинку з рукава, чи навіть із самої долоні, вимостив на двох місцях перед порогом університету, потім, так само швидко (наче споліскуючи руки по самі лікті) витяг з-під гуски, щось до неї вчисто промовивши, пляшку з к'янті, слоїк з маринованими кисло-солодкими огірками, буханець білого місцевого хліба й м'ясну консерву, яку він тут таки кишеньковим ножем відкрив, відігнувши назад надрізану бляшану покрішку, аж вона загненим краєм торкнулася розстелених часописів, зволоживши їх краплями підливи, постояв, оглядаючи наріхтоване господарство, тоді видобув чи то з-під гуски, яка понюхала консерву й несхвально відвернулася, чи то з виварки-барабана

два важкі землисто-зелені кухлі (і, властиво, вони, а зовсім не Безручків дешевенький кишеньковий ніжик, котрий навіть старою пощербиною ані трохи не нагадував обсидіанового клинка, що його Тадзьові привезла Міля Лащук із Мехіко на знак, що між ними все скінчено і нехай він шукає собі за подругу когось іншого, — на мить оприсутнили, а тоді так само блискавично майже згасили ті кам'яні ритуальні посудини, куди стікала кров зі свіжорозпанаханих грудей на вівтарі сонця, замість якого тепер Тадзьові й Безручкові світив місяць на велику втіху Безручка) і, усміхаючися й правицею припрошуючи Тадзя сісти, запропонував розділити з ним вечерю й квартиру к'янті, підсилену дарованим заокеанським віскі.

Самозрозуміла річ, Тадзьо напевне відмовився б і від к'янті, нехай і ушляхетненого віскі, і від усієї спиртної благодаті, зрозумілої лише розмагніченому оковитою серцю, якби це запрошення припало на його суворо непитущі тижні, коли саме пекло не приневолило б його пригубити й краплі горілки чи вина, котрі на той дійсно невблаганно непитущий час набирали для Тадзя смаку наймерзеннішого неподобства, але тому, що збігом обставин, які визначували не лише Тадзьове існування, а й долю всього світу, хоча для цього вони й послуговувалися не якимись там визначними мужами, а чомусь виключно Тадзьом,

Безручкове запрошення втрапило саме на той єдиний на весь місяць питущий проміжок у Тадзьовому житті (адже якраз на той єдиний тиждень на місяць доля вперто, поprite, що Тадзьо не менш затято боронився, наділяла його даром провидця, рятуючися від якого, — бо хто такий був Тадзьо, аби отак собі ні сіло, ні впало, ходити в пророках, остерігаючи людей від лих, від яких люди не бажали остерігатися? Та й хто коли слухав Кассандр? — Тадзьо й вдавався до єдиного надійного ліку — оковитої), наслідком чого він і опинився в Римі, не пам'ятаючи, ні хто його туди привіз, ні яким чином він, замість продерти очі десь на лавці чи під кущем в Англійському парку в Мюнхені, прочумався верхи на сфінксі перед українським університетом у Римі, щоб за лікоть від свого носа угледіти півлітра горілки, котру якась співчутлива душа поставила між лап сфінкса, аби Тадзьо мав чим похмелитися, заки з'являться перші відвідувачі, — Тадзьо взяв і череп'яний кухоль із к'янти-віскі, і шматок ватяного хліба, і кусник тушкованої воловини з бляшанки, і маринований огірок, питаючи Безручка, звідки в нього стільки їстівного добра і чи не несе йому, бува, впереміш із яйцями, всі ці розкоші, включно з м'ясними консервами, вгодований, ніби кожного дня купаний у молоці, гульолобий пташисько, на що гуска, просто з-під вола виметнувши білу,

вкриту персиковим пушком тілисту руку, дала Тадзьові такого добре виваженого ляща, що маринований огірок полетів у небо, наздоганяючи кусник холодцюватої воловини з білим хлібом, щоб ляпнути за кілька метрів у жорству й пісок, звідки одразу ж підвелася ліхтарня, якої Тадзьо доти не помічав, а половина к'янті-віскі, вдаривши в підборіддя, теплою, липкою рідиною (хоча к'янті-віскі було не густе й холодне) залило Тадзьові груди (може, йому й справді на мить вирвали серце, лишивши заюшений кров'ю самий тулуб), який ніяк не міг збагнути (попри те, що жодна відьма не вклала йому, замість серця, губку), чи він ще не встиг протверезіти після вчорашнього, чи він уже п'яніє від самого понюху оковитої, як Климко Цвилик, і, вирішивши, що його розумові центри ще не розрухалися і тому зараз йому однак не розв'язати цього питання, яке він, врешті-решт, і пізніше матиме нагоду обміркувати, почув, як Безручко вибачається за гуску, пояснюючи, що вона не терпить парубоцьких жартів, а він, Безручко, забув своєчасно попередити Тадзя, котрий нехай не погнівається й дозволить собі долити к'янті-віскі та витягне зі слоїка новий огірок, додавши до того кусник тушкованої воловини й хліба, бо ніч довга й дещицю перекусити ніколи не завадить.

Звісно, що ніч виявиться такою довгою, аж Тадзьо втратить наді*°* чи вона взагалі будь-коли

скінчиться, він і гадки не мав, так само, як він ніколи не повірив би, навіть якби його гуртом переконували б найпрозорливіші провидці, що саме тієї ночі йому доведеться, — щоправда, з допомогою Безручка, виварки-барабана й гуски, бути повитухою, оскільки в Ліни Бабатюк, — яку понесло перед відльотом до Америки серед гупої ночі оглядати церкву святої Софії в Римі, бо точнісінько так її мати колись уночі, невдовзі перед її, Ліниним народженням, їздила з батьком оглядати собор святої Софії в Києві, — зайшли передчасні пологи від страху, що її коханого Петруся заріже ватага неповнолітніх злодюжок-нечупар, котрі напали на них за Римом (один малолітній мотоцикліст заїхав наперед, аж Петрусь ледве встиг загальмувати, аби не зхрущувати немитого нечупару, два інші — діточки: квіти життя, — пропороли швайками обидві передні шини і, заки потерпілі встигли розчовпати, що сталося, хоча Петрусь відрухово вхопив був того, що рвонув з авта Лінину торбинку з грошима, квитками на літак і паперами, — за лікоть, та одразу ж і пустив, стискуючи розтяту лезом, — на щастя, не надто глибоко, адже спочатку через пошкоджений нерв і сухожилля паралізованим пальцем згодом майже повернулася первісна гнучкість, — правицю, тим часом, як решта підлітків, — зі швидкістю піраньячої зграї, бо ні Ліна, ні Петрусь не встигли й

крикнути, — вирвавши з авта фотоапарати, валізку, Петрусеву свитку й Лінин плащ, щезли, залишивши за собою клуби мотоциклового смороду й реву), — а потім, коли вже Тадзьо, піднявши на ноги жалісливого власника бензоколонки, який співчутливо бідкався, що світ з дня на день псіє, оскільки люди, зледачівши, прочинили серце тьмі, — відвіз до лікарні Ліну з новонародженим первістком, котрого нарешті послав їй Господь на тридцять сьомому році життя і котрому Безручко кишеньковим, ані трохи не схожим на обсидіановий клинок, ножем, продезинфекованим у к'янті-віскі, перетяв пуповину, а Петруся, якому наклали вісім скобок на руку, вмовив не гасати перед шпитальними вікнами, умліваючи, чи в Ліни від переполоху не станеться небезпечних ускладнень, а добре виспатися і тоді щойно мізкувати, як там далі все вив'яжеться, бож, звісна річ, земляки їх не залишать напризволяще, — а потім, коли Тадзьо попрощався з Ліною й трохи заспокоїв Петруся, йому ще тієї самої ночі випаде витягати з Тібру мандрівного світовдосконалювача, агностика, пинвоскока й буддиста, а загалом симпатичного Пилипа Чобота-Ронка, що саме тоді, як Тадзьо з Безручком після тривалого маршу Розташувалися покуняти на порозі українського католицького Університету в Римі, явився з Валерієм Панасюком і кудлатою, із залишаєними від бруду босими

ногами Гандзею Гончаківною, яку Тадзьо попервах, заки вона заговорила, узяв був за хлопця (ані грудей, ані стегон, довга й худюща), але Гандзя одразу ж вияснила Тадзьові, перш ніж вони перейшли на «ти», що вона після піврічного життя в комуні, залишила дворічну дитину в своїх батьків в Америці (одружуватися їй не хотілося, а дитину вона вирішила мати: дякувати Богові, двадцяте століття бодай на короткий час дещо розкріпачило жінку) і, не бажаючи й далі нічого знати про шлюб і подружнє життя, котре лише уярмлює жінку, заважаючи їй стати особистістю, тепер мандрує світом, набираючися розуму й шукаючи свого призначення, яке не дає їй промитої води, бо все, що вона робить, не виповнює її змістом, котрого вона прагне добігти, кидаючися з одних крайнощів в інші, проте цього, мовляв, Тадзьо, як чоловік, однак не зрозуміє, хоч він їй і симпатичний вже хоча б тому, що не перепиняє на кожному слові.

Тадзьо подякував за симпатію, яку Гандзя відчуває до нього, й відповів, що вона йому теж симпатична, хоча вона не його тип, та й потім він зараз провадить чернече життя, в котрому ще бодай із рік не передбачено місця хоч і на яку досконалу жінку, а тоді поцікавився, чому вона, Гандзя, замість нудити світом, тиняючися з континенту на континент, не пошукає змісту життя й призначення, приміром, у вихованні власної дитини, адже,

скільки йому відомо, хоч тут він слабкий знавець, — жінки саме в цьому й знаходять себе, врешті-решт, хіба природа не призначила жінку оберігати й утримувати життя, на що чоловік гірше надається з огляду хоча б на його менш вивершену, а тому й деструктивнішу натуру? хоча під сучасну пору жінки затялися й собі скотитися до чоловіків, замість допомогти їм видибати із печери, куди чоловік одразу ж заходить на вікову сплячку кожного разу, як біля нього щезає чула жіноча душа, а це порушує внутрішню, ну а разом і космічну рівновагу, бо все, що діється в найменшій клітині, відбивається й на найвіддаленіших галактиках, хоч людина задля зручності воліє про те й не думати, внаслідок чого світ дедалі глибше й занурюється в хаос, одбігши свого призначення, та Гандзя, ще заки Тадзьо скінчив свій, може, й справді дещо задовгий монолог, розсердилася, назвавши Тадзя старосвітським дурнем, який нічого не тямить у жінках, мовляв, нехай його ліпше не зсудомлює базікати про таку вищість жінок, цей трюк вона знає, з неї, Гандзі, вже досить цієї хваленної вищости, що неминуче зводиться до кухні й пелюшок, надивилася вона на цю вищість в особі власної матері, і ця вищість, яка зводиться до витанцьовування перед так званою сильнішою половиною, сидить їй, Гандзі, в печінках, — дідько чоловіків не вхопить, як і жінки трохи пройдуться

на їхньому рівні, замість гиніти на терновому п'єдесталі, до котрого залюбки приланцюговують

• ку всі лицарі на зразок Тадзя, аби жінка мусіла і те, і друге, і ** € _ завжди все жінка мусить, а чоловік нічоґісінько, на те він, іґчте Й чоловік, горезвісний вершок творіння, — уроєння, сладковане з кочової дикунської ідеології, яка досі бує, і то ще й ким пишним цвітом серед ніби найпоступовіших народів! — так от тепер вона, Гандзя, так само анічоґісінько не мусить і нехай там світ валиться під три чорти з усіма пришелепуватими Тадзями, котрі нехай і не натинаяться сперечатися, хоча Тадзьо й на думці не мав сперечатися (де ж би він сперечався, та ще, боронь Боже, з жінкою!), мовчки потерпаючи, що йому не пощастило знайти для Гандзі ще заспокійливіших і щиріших, ніж ті, які він знав, слів (а він же так старався, що, здавалося, одного цього старання вистачає, аби зрушити стіни, не те що Гандзину уперту глухоніму найжаченість, бож вона чула, а разом і не чула його слів), які бодай трохи передали б те найтепліше, дійсно кусник живої душі, що його він натинаявся простягти Гандзі, кризь, може, й справді не надто добірливі, загальникові вислови, тільки невже ж вона не вичула (таж жінки подібні недомовлення, спричинені зовнішньою недолугістю, переважно ліпше відчують за чоловіків, чи Гандзя в

запопадливій гонитві за женихами, і звідки в неї цей шал, властивий гістєричним перестаркам? — навіть він, Тадзьо, потрапив до рангу женихів, хоча він до цього ніби не давав жадного приводу, — чи він тут помилявся, подивившись на Гандзю не з тієї чарупки, і тому й не збагнув чогось найсуттєвішого, наслідком чого йому й здалося, що Гандзя — втратила цю здібність і тому й не чула?) з його нехай і якої недоладної балаканини (що діяти, коли йому, Тадзьові, Господь не дав моці на слово?), що він їй бажав добра?

Чи саме оце його співчуття не як до жінки (про слабу стать Тадзьо мав певне уявлення, і Гандзя до жінок не належала, попри її надто ранній досвід на житейському полі, бо саме цей досвід і робив її для Тадзя безстатєвим створінням), а як до людини, яку треба рятувати, її остаточно й роз'юшило (адже врешті-решт хто такий був Тадзьо, аби мати право їй співчувати, а ще більше думати про якийсь там її порятунок? Та й чи не виявлялося його співчуття лише рафінованішою формою зневаги сильнішого до слабшого?), і вона, чуючи в Тадзьові м'яку місцину в характері, яка одночасно її і приваблювала, а ще більше відштовхувала, мстилася тієї миті на ньому за всі лиха світу, вигукуючи найдошкульніші слова, аби Розтерти на порох у Тадзьові ту ненависну м'якість, котра викидала мацаки на Гандзину волю, яка гнала

Гандзю туди, куди, не виключене, первісно Гандзя й наміру не мала заходити, але що то кого обходило? її, Гандзине, життя було її життя — і кінець! — тим часом, як Тадзьові ставало її дедалі дужче шкода, попри те (чи, властиво, саме тому), що Гандзя, вже не пануючи над собою (а може, просто серед достатків люди значно легше втрачають над собою панування, ніж у злигоднях?), верещала на нього (зрештою, хіба вона згодом не призналася Тадзьові, що тоді з насолодою пошматувала б його на клоччя, хоча перегодя й сама не тямилася, пощо вона тоді на нього вергала вогонь?), вимахуючи довгастими кулаками (ці гостро виліплені скрипальські п'ястуки, котрі ніколи не торкалися смичка, — хто зна, може, саме в Гандзі і пропадав ніколи не усвідомлений скрипаль-віртуоз, і та не виявлена творча енергія, яка, так і не прокинувшись, мала відійти в небуття, підземними поштовхами нагадуючи про втілення, час від часу й виповнювала її отрутою? — в Тадзьовому мозку асоціювалася з довгастими яблуками, названими заячими голівками, — єдина садовина, котру Тадзьо ще сяк-так визнавав, вважаючи, що решта і садовини і городини псує не лише шлунок, печінку й жовч, а й, і то найстрашніше, — душу; — хіба всі Тадзьові знайомі, котрі згідно з найновішими висновками чи то медицини, чи то моди, — нема ради, надто довго

не було війни, і люди в достатках розіпсіли, — перейшли на харчування самою городиною, не поробилися гієнами лютими, одбігши колишньої рівноваги, чого аж ніяк не пояснити лише тим, що людина марніє? таж якби Міля з дурної намови не сіла на саму городину й садовину, — треба було їй тієї городини з її і так надто вузенькою талією, котру можна було двома руками охопити? — то хіба виникло б між нею й Тадзьом те фатальне розходження, хоча Міля й не кричала на нього, як Гандзя), аж поки до неї обізвався Безручко, який одразу (а втім, не виключене, що то Тадзьові лише в пам'яті залишилося, ніби відразу, а насправді то дещицю й потривало) обернув її лють на погідність (оскільки він володів тим словом, якого бракувало Тадзьові, котрий, попри деякий, може, й дійсно трохи защедрий вміст к'янти-віскі ще тоді здогадувався: Гандзина лють, хоча Гандзя й сікається до нього, стосується насправді не його, Тадзя, а чогось глибоко особистого, ятрущого й страшного, проти чого Гандзя бореться на подобу Якова з ангелом, і тут не порадить ні Тадзьо, ні Безручко, бо кожна людина, хоч вона тільки те й чинить, що від того ухиляється, має вільний вибір, і Безручко повністю цього свідомий, що і йому не вирішити за Гандзю її власної долі, попри те, що він нібито й здолав обернути Гандзину лють на погідність) і навіть м'якість (Тадзьо дивився на це

перетворення і ніяк не міг збагнути, — однак зовсім не тому, що йому обертом ішла голова, — як це можливо, що, здавалося б, із найнезначнішого приводу з тієї самої людини вилазить то янгол, то диявол, то ще якась навісна мара, замість сталої доброти й зрівноваженості), з якої згодом, імовірно, й вилялечкувалася же назавжди, а може, лише на певний час, заки здійметься новий вихор) напрочуд людяна, бентежно жіноча й незвично елегантна Гандзя (імовірно, одних — час зсудомлює, зводячи до зачини, а інших — випростує, обдаровуючи подвійним віддихом, як згодом Гандзю), яку Тадзьо ледве пізнав, коли Омелян Миня представив її як свою законну дружину, а чотирирічну грубеньку дівчинку з салатними очима як їхню старшу донечку, і Гандзя жартома (тоді в Римі Тадзьові здавалося, ніби Гандзя взагалі не здатна сприймати нічого смішного, і причини всіх її нещасть у житті виключно в цілковитому бракові гумору, і тому їй ніде нічого й не відкривається за муrom власних уроєнь, що їх вона так щедро натинаялася нав'язувати іншим, і то далеко не жартома) нагадала Тадзьові, що колись у Римі вона набивалася йому в наречені, та він її не схотів, заявивши, що він не святкує немитих і нечесаних, котрі кидають своїх дітей, як кошенят, під тином, хоча її батьки — це зовсім не лід тином і зовсім не

кидають, та й потім, хто його управнив вчитувати їй старосвітську мораль, за яку вона була дуже лиха на нього так довго, поки зустріла Омеляна, котрий нарешті зрозумів її і цим самим дав їй ту силу, без якої вона не могла у щось повірити і про яку тоді на порозі українського католицького університету в Римі так пишномовно, аж образливо (щоправда, тоді у неї був час, коли її все ображало) просторікував Тадзьо, хоча вона, Гандзя, того й не слухала, — і Тадзьо довго не виходив з дива, звідки в Гандзі (в якій тоді попри молодість уже відчутно запрограмувалася стара мегера, що довіку полюватиме за чоловіками, щоб бодай у ліжку відчути свою владу над іншою істотою, бож на відміну від бабіїв-чоловіків, — серед діян-полювальниць на кавалерів, — наскільки це дозволяв судити Тадзів досвід, базований не так на власних враженнях, як на висновках його знайомих і приятелів, які проявляли на цьому ділі більшу за нього обізнаність, — не часто траплялися ті скажені самиці, переважно з хворою матицею, що ганялися за сильнішою статтю виключно заради тілесної втіхи) — і Тадзьо довго не виходив з дива, звідки в Гандзі не раптом вивершена елегантність, відстоювана в незчисленних шляхетських Генераціях копіткіше, ніж видистильований із вранішньої роси елексир життя (і це після Гандзиних залишаєних ніг, місяцями не митої

розкуштраної голови и вилинялих розторочкованих джинсів), звідки в Гандзі серед колись виразно поросячого обличчя з вічно роздзяпленим ротом — Цей клясичний профіль (чи Тадзьо тепер так само помилявся, як і т°Ді, бачачи цієї миті не саму Гандзю, а якісь її побічні, вдаліші еманациї?), а промениста сердечність і, головне, аж на дотик, Давалося, відчутна людяність і м'якість, заради якої Тадзьо завжди ладен був податися хоч на кінець світу (справді, крізь які життєві млини мусіла пройти людина, щоб з нею сталося таке перетворення? Чи це було в ній і раніше, лише Тадзьо, захарастивши собі душу випадковим непотребом, цього не помічав, і перетворення відбулося не з Гандзею, а з ним?), що й вразило його відчутніше, ніж коли тоді в Римі він побачив Безручка верхи на блискавиці.

Тобто, коли Тадзьо побачив, що Безручко їде на блискавиці, він властиво, майже не здивувався; адже це вже зайшло після того, як по довгій балаканині про людське призначення, спричиненій не лише молодістю Чоботаренка, а й Безручковим к'янти-віскі, оскільки без такого надхненного збудника кому спало б на думку отак собі знічев'я вдаватися до завищених матерій? — на прохання Чоботаренка, який сердито відмовився супроводжувати Гандзю й Валерія, аби терміново розшукати якихось їхніх заокеанських приятелів, бо

Гандзя заявила, що Тадзьове товариство псує їй кров, а це може назавжди підірвати її душевну збалансованість, хоча Тадзьо багаторазово й вибачався перед нею, клянучися всіма святими, що він і в гадці не мав її образити, — кожний за власним розсудом вибирає свій спосіб життя, і він, Тадзьо, те повнотою толерує, тільки залишає й собі при тому право на власну думку, — Безручко на прохання Чоботаренка відкрив перед Пилипом-Линвоскоком, — як його пізніше прозвав був Тадзьо, витягнувши ледве живого з Тібру, — відкрив свою виварку-барабан, про яку Тадзьо начувався, ніби то не виварка, а мавзолей-домовина, в якій Безручко зберігає урну з попелом дружини й сина, — аби краще унаочнити теорію круглого часу, з якої Тадзьо й значно пізніше мало що добрав, оскільки його сумління, розворушене Гандзиним гнівом, почали долати сумніви, ану ж він, Тадзьо, й справді винен перед Гандзею, хоча не він, а вона на нього кидалася з кулаками, а це, — навіть коли Гандзя й пішла, — й заважало йому зосередитися на головному попри те, що він був свідком того перетворення.

Звісно, попервах, коли Безручко відкрив виварку-барабан, Тадзьо угледів на дні не урну з попелом Безручкових кривих, а подряпаного бляшаного соняшника, точнісінько такого, як то він бачив у Нью-Йорку, куди Тадзьо аж на півроку

їздив відвідувати тітку Степаниду, яка йому щомісяця на цигарки висилала дещицю грошей, не вірячи, що Тадзьо здолає заробити собі на прожиток вже хоча б тому, що всі Тадзьові починання (а Тадзьо брався за все, мавши неозоре поле зацікавлень, від нового, його власного, хоч і не запатентованого способу годування пстругів почавши, — Тадзьо запевняв, що в цей спосіб із звичайнісінької миршавої форелі легко виплекати пишногруду сирену, — і собаківництвом чи астрофізикою скінчивши, в яку його час від часу пробував вводити професор коооп, хоча кожного разу вони ніяк не могли видибати за спіральну анність Андромеди), крім збитків і змарнованого часу ніколи йому нічого не принесли, оскільки, як на тітчин розсуд, Тадзьо вічно не з того боку брався за справу, точнісінько, як це було і з Тадзьовим батьком, а її шалапутним братом, якого вона, Степанида, дуже любила і якому теж ніколи ні в чому не таланило, хоча Тадзьо, якби це висловили у його присутності, найрішучіше заперечив би такі, як на його думку, безпідставні твердження і супроти батька, і супроти себе, бо ж усі ці судження тітка висновувала з випадкових інформацій знайомих, котрих збивав на манівці не так Тадзів неврегульований спосіб життя, як ще з дитинства засвоєна звичка, якій, не виключене, допомогли розвинутися післявоєнні руїни, де

Тадзьо разом з іншими хлопчиками знаходив серед погнутого залізничця, що було колись Гратами бальконів чи водопровідними рурами, уламки бомб і навіть заржавілий автомат з набоями, — звичка (що її чомусь усі Тадзьові благодійники одностайно засуджували, ніби вишукувати серед непотребу щось придатне до вжитку й справді належало до сороміцького ганджу) — звичка час від часу, як, приміром, тоді в Нью-Йорку на 59-ій вулиці, попорпатися (а хіба в кожній людині не сидить бодай малий дослідник і відкривач нових континентів? що теж починається із такого порпання?) в смітниках, де купами згромаджували обідрані прикраси з фойє будинків, споруджених на початку двадцятого століття, що їх руйнували, очищуючи місце для новіших, аби в молодій країні ніщо не нагадувало про старість (Тадзьо аж кілька разів ходив дивитися, як метровими чавунними гирями на підвісних кранах нищать цегляні товстелезні мури, щоб на їхньому місці звести цементну коробку із заздалегідь відлитих на фабриках навісних тонких стін, ладних завалитися від найменшого струсу, бож вічність для молодості — це сама молодість), — а потім роздивився, що той бляшаний, багаторазово різними фарбами захлястровуваний соняшник — насправді старий циферблат, аж Тадзьо не втримався й вигукнув, пощо Безручко носить із собою таке дрантя, на що

Безручко, засміявшись (а від Безручкового сміху, ані заголосного, ані затихого, а якогось особливого, хоч Тадзьо не міг би окреслити, в чому саме містилася ця особливість, йому, Тадзьові, робилося світло на душі, а коли Тадзьо казав це йому, Безручко, дещо вагаючися, довше зупиняв на ньому погляд і мовчав), одразу ж заходився пояснювати, мовляв, то не дрантя, а в Ущільненому вигляді круглий час, який не витягнений у лінію, — за допомогою котрої (задля спрощення) його звикли міряти люди, Роздрібнюючи одну суцільну дію, живий організм часу на поодинокі мертві частини, і цим пристосовуючи уже не біологічний, а механічний, звужений на кілька площин час до свого позему, — а на подобу водяних брижів, сягає одночасно в минуле, теперішнє й майбутнє, а що Тадзьова голова наслідком хвиливого запаморочення ніяк не годна була цього збагнути, то Безручко порадив Тадзьові трохи пильніше глянути на соняшник-циферблят, після чого Тадзьо одразу ж і побачив, і то зовсім не тому, що він, задля певности, аби прочистити мозок, — треба ж було бодай трохи пильнувати порядку в голові, — допив решту к'янті-віскі, — що циферблят-соняшник, а за ним і вся виварка-барабан розгортається амфітеатром, і вони вже всі троє: Безручко, Чоботаренко й Тадзьо стоять у лікоподібній залі українського

католицького університету, хоча ряди лав, зведені підковою, то видовжуються в хвилю, то знову згортаються й тужавіють дерев'яними сидіннями, в яких ще під свіжою фарбою ворушаться риби, які Тадзьові нагадують, тобто вони вже не нагадують, а просто це і є (і тепер, навіть Тадзьові ясно, чому Безручко запевняв, що час — біологічний) Міліна хустка, котру вона мала того вечора, як Тадзьо болісно відчув: Міля байдужіє до нього, і то зовсім не тому, що їхня зустріч після Міліного повороту з Мехіко припала саме на перший день його питушого тижня і Міля заявила, що з п'яницею вона ніколи не одружиться, а тому, що тоді при Мілі Тадзьо чомусь, він і справді не знав чому, бо те, що Міля сказала, мовляв, вона ніколи з ним не одружиться, якщо він не зміниться, а як же йому, Тадзьові було отак раптом змінитися? — до нього дійшло значно пізніше, — може, й справді, якось надто захоплено висловився про Софію Воротило, — і що йому та Софія, коли всі його помисли снували навкола Мілі? та й висловився він про Софію лише тому, що думав про Мілю, не врахувавши, що Міля з її останнього часу надмірною чутливістю до Тадзьових висловлювань, зокрема що стосувалося жіночої статі, чого Тадзьо ніяк не розумів, бож він любив Мілю назавжди, і пощо було їй хвилюватися, хочби й що він базікав про інших, коли єдиною коханою жінкою на світі

для нього лишалася Міля? — сприйме це, як зайвий доказ, ніби Тадзьо навмисне дражнить її Софією, якої Міля останнім часом не терпіла, хоч не так давно Софію і Мілю вважали за нерозлучних приятельок (чи найглибша неприязнь і виникає саме між приятельками?), — однак тоді Міля й виду не показала, як то її поранило, а Тадзьо, одразу ж похопившись й намагаючися виправити те, що він дав такого хука, — того вечора, як на лихо, все змовилося проти нього, — ще гірше щось бовкнув про мінливість жіночої вдачі, хоч він і гадки не мав цим Мілі дорікати, — от просто язик узяв і пішов не в той бік, — від чого Міля вся стислася в кулак, унутрішньо відгородившись від Тадзя — він просто всім єством почув, як ляснули, підносячися вгору, залізні мости»- оскільки саме того нещасливого вечора Міля затялася, ніби він їй не пара і даремно вони пробули разом три роки, а Тадзьові ніяк не поталанило її запевнити, що зовсім не даремно, бож вони створені одне для одного, і він, Тадзьо, ніколи не буде щасливий з іншою, адже він збагнув це ще тоді, коли її вперше побачив у Софії Воротило, і це усвідомлення з того часу лише зміцнилося, і тільки незначні, справді мінімальні поверхові відмінності, яким вона, Міля, раптом почала надавати якогось незрозумілого йому, майже магічного значення (не інакше, як від надмірного споживання ярини), розштовхують їх у різні боки, алеж вона, Міля,

мусить це зрозуміти й не відмежовуватися від нього, щоб та стежка, на яку вони спільно були ступили, не розсипалася під Тадзьовими ногами так, як розсипалася підлога українського католицького університету в Римі, коли на помах Безручкової правиці (бож під лівою пахвою Безручко стискав гуску, котра вже випростувала на півзалі молочне з металевими спалахами крило), угледів перед собою своє призначення.

Тобто, що то його призначення, Тадзьо збагнув значно пізніше, а тоді він просто перед собою зауважив натовп, який з усіх боків сунув до амфітеатру викладової залі, хоча це мало місце серед глупої ночі, коли вже не вешталися ні студенти, ні відвідувачі-розвори з усіх кутків земної кулі, але, власне, коли Тадзьо постеріг перед собою витягнені вперед з безликої маси надлуснутими розтрубами хоботів роз'юшені писки, що репетували, домагаючися крові й помсти (якби людина так легко заряджувалася любов'ю замість ненависти!), він здогадався: десь тут мусить височіти Голгофа, незалежно від того, чи тут прибивають людей на хрести, кладуть під ніж Гільйотини, пускають кулю в потилицю, душать у газових камерах чи виморюють голодом, і від цього здогаду він одразу ж і побачив пагорбок, на якому серед двох уже розіп'ятих розбійників прицвяховували Христа.

Невже людина завжди мусить прийняти свій хрест, щоб з купи м'яса вилюднівся дух? — мимоволі промайнуло в Тадзьових грудях, розколовши мозок і серце, і тоді (адже саме тоді він і перехопив погляд Христа, і все зупинилося, і Тадзьо простояв кільканадцять життів, чи еонів, під час яких виникали й нищилися світобудови, — виструмовуючи перед Найвищим, аж поки немовлячий крик скаламутив йому душу, відтявши вмить змарнілого Тадзя від одвічного блаженства), і тоді й сталося те, чого Тадзьо и згодом не міг висловити жодним словом: у самому осередді його ества луснули перетинки, і звідти вдарило назовні джерело, з якого, наздоганяючи одна одну, вилушувалися на боки дедалі стрімкіші цівки, і тієї ж миті він зауважив над розп'ятими вгорі розвішену на цвяхах ще сиру, людську шкіру, яка від Тадзьового погляду збрижилася посередині й прочинилася дверима, і то (імовірно, з якоїсь законодавчої нагоди свіжо вихлястрованими крейдою) не якимись безіменними дверима, а тими важкими з чотирикутними, скринькоподібними заглибинами кожні півметра, дверима в уряді праці, куди Тадзьо ходив кілька місяців відмічатися на безробіття, однак тепер, вибалушившись на шкіру-двері, Тадзьо одразу збагнув: ці двері в повітрі, які є щойно зірваною людською шкірою, з котрої з лівого боку (напевно тому, що в тому місці

спис поранив ребро) ще скапує сукровиця, — це його, Тадзьове призначення. Те, куди він має прямувати, і все тут напрочуд ясно й просто, він мусить лише запам'ятати цей знак, бож не виключене, що цей знак явлено йому вже востаннє, оскільки й Провидінню вривається терпець, і не попхатися куди інде, як це людина чинить на кожному кроці, в щоденному запамороченні безпомилково оминаючи двері свого призначення, що їх доля роздзяплює під самісіньким носом кожному створінню, хоча затурканий чоловік ухищається упхатися в життя зовсім не в ті двері, і тому така хурделиця й мете по землі, збиваючи розгубленого небораку з ніг, як тоді Тадзя над Гудзоном, коли він не міг втрапити додому, а тітка Степанида бігала по всьому Нью-Йорку, допитуючися, де подівся її небіж і чи хтось його бачив, бо саме в таку заметіль він здолає сісти десь на лавку трохи довше помріяти та ще й, не доведи Господи, замерзне, як двадцять років тому серед велелюдного міста, де й путніх морозів не було, замерз його шалапутний батько, а її, Степаниди, улюблений брат, крапля в краплю і вдачею, і зовнішністю викапаний Тадзьо, і другої такої втрати вона, Степанида, вже не переживе, бо Тадзьо їй дорожчий за рідного сина, котрого вона ніколи не мала, і він тепер у страшній небезпеці (це вона чує так само, як коли Тадзьо мало не помер на

запалення сліпої кишки, попри те, що й тоді всі її переконували, ніби вона надто перечулена до всього, що стосується Тадзя, і її страхи — бабські вигадки), хоча коли Тадзьо вийшов з дому й помандрував уздовж Гудзону до Вашингтонського мосту, світило сонце й ніщо не заповідало хуртовини.

Властиво, Тадзьо спочатку й не мав наміру йти до Вашингтонського мосту, який саме тоді ремонтували, потовщивши з обох боків, крім середини, риштуванням, від чого здавалося, ніби міст випинається вгору, — а вирішив розім'яти ноги в парку над Гудзоном і подивитися, чи ще рибалки дротяними кошиками з прикріпленими куснями м'яса на дні дротяного ковпака ловлять крабів, а тоді перед мостом звернути до Левка Довганя, який тоді ще винаймав кімнати в Олени Гаєвичевої у тих затарганених будинках (Тадзьо не раз був свідком, як Левко руйнувався, п'ючи щодня бляшанку отрути, що ані трохи не спиняло Тарганячого потоку, бо таргани не лише лазили по тарілках, а й скапували зі стелі, змушуючи Левка, не заради себе, а заради семирічної Юлі, яку таргани довели до шоку, бігати по хаті з отруйною пирскавкою, оскільки на місце тих, що їх виморював Левко, наповзали нові з сусідніх помешкань, із міжстінних отворів на сміття чи й просто знадвору з мурів), що їх невдовзі збурили,

прокладаючи низом автостраду, котра й загнала Левка на Бруклін до Івана Архипчука, який допомагав Левкові мити й безболісно розчісувати Юліни майже кінські коси, що їх Левко ні на які Іванові намови не хотів обтяти своїй одиначці, та перевіряти шкільні завдання, радячи упертому Левкові одружитися, бож його незрівняна Марина однак не воскресне і не всі мачухи конче мусять бути відьмами, а Юлі треба б і жіночої руки, а то дитина тільки й знає, що чоловіче товариство, на що Левко лише нечленоподільно відбуркувався, байдуже, чи це говорив йому Архипчук, чи Тадзьо, кожного разу, як навідувався до нього, — аби разом із Левком податися на 168 вулицю до кишкоподібної манюцюпенької корчомки-забігайлівки, котру тоді ще провадив Максим Костриця, заки переїхав до Канади, де його раптом винесло в скоробагатьки, в яких він однак довго не втримався, бо молитися на золоте теля Максим не схотів, мовляв, він не на те прийшов на світ Божий, і, залишивши нетямущій жінці всі статки, однієї днини вийшов з дому, як звичайно, і щез, мов у воду впав, може, й справді, — як то за чаркою прозраджував Михась Дихало, якому нібито невдовзі перед щезненням звірявся Максим, — помандрувавши до пекла за терезами справедливости, що їх загилив нечистий із гетьманської каплиці в Батурині день перед тим, як

Меньшіков зрівняв із землею ворохобницьке місто разом із мешканцями, не зглянувшись ні на жінок, ні дітей, бо ж зникла міра на добро й зло з людського серця, — аби трохи рівноваги й справедливості запанувало на землі, — про що Максим кожного разу нагадував відвідувачам його корчомки, котрі сходилися не так на випивку (що випивка? вихилити склянку можна було і будь-де!), як на товариську гутірку, підкріплену, samozrozumіла річ, і рідним спотикачем, виготовленим за вітчизняно-таборовим, а, властиво, як уточнював сам Максим, за справжнім маноцівницьким рецептом, що його Максим успадкував В,Д батька, а той від прадідів-запорожців і що ним Максим пригощав особливо покривджених долею земляків, ну й, насамперед, своїх приятелів, а серед них і Тадзя, коли долав його єдиний питущий день на місяць, починати який у товаристві було значно легше, ніж наодинці, — проте коли Тадзьо підійшов до ліхтарної щогли на розі, де випадало повернути до Левка, він зауважив на мосту юрмище людей, як під час страйку чи автомобільної катастрофи, і тоді й не зчувся, як і собі приєднався до розвор.

Очевидно, з хвилиною, як Тадзьо ступив на Вашингтонський міст, він одразу втямив, що авта зупинилися не через страйк чи автокатастрофу, а тому, що над Гудзоном, тримаючи задля рівноваги

впоперек довгу залізну палицю, високо в повітрі вибалянсовує Святослав Галунька майже так, як згодом вихилявся Чоботаренко, — тільки без залізної палиці, — уздовж неонові кодоли, що її Безручко розкинув над Римом із викладової залі українського католицького університету, щоб повз баню святого Петра, яка на очах Тадзя запала всередину зм'якшим коренеротом, що його Тадзьо вперше тоді, як галайстра Дармолинських потягла його на морську прогулянку, побачив на пляжі Коні-Айленду, — а тоді підвелася, виструнчившись й поділившись в повітрі на зразок одноклітинних (при тому не зменшившись, а набравши циклопічних розмірів, аж Тадзьо ледве зміг умістити це видиво в свідомості, яка раптом зробилася затісною) на свіжовідреставровані бані Київської Софії, котрі затулили собою половину зоряного неба, кинувши заграву на решту високости (з чого Тадзьо одразу ж здогадався: це тому Київ так тріумфально унедійснив віками безнастанно прославлюване місто, — хоча в Тадзьовому серці Київ ані трохи не поступався жодному вічному містові в світі — Київ витримав, а невідомо, чи Рим витримав би, якби в ньому триста років просиділи старші браточки, — бож чи не так, за твердженням професора Галамаги, який не раз пригадував Тадзьові, що всі Аларіхи, Одоакри й Теодоріхи були немовлятками супроти російських

лещат, у які затисли Україну, — і чи не так пустельні піски поглинали, значно пишнішу за Рим, Ніневію з її терасованими садами, храмами й палацами царя царів з багатомовними народами? — це тому Київ так легко унедійснив вічне місто, що він — не загиджувана червоними єдинонеділимниками столиця мазепинської нації, призначуваної імперськими упирями на небуття, — а столиця всього людства, віддих землі з ротом-отвором біля пам'ятника Кобзареві, крізь який сам Всевишній, унедійснюючи смердючі мури з кабанячих писків, вимовляє джерельне слово, що втримує життя на землі, як це розповідали в Києві Стефанії Повзик, котра їздила на Україну під час нової хвилі арештів, — а що це так, Тадзьо і без розповідей відчував з певністю, ані трохи не меншою, ніж та, що — Тадзьо — Тадзьо, а не, скажімо, Степан Дубовець, який божився Тадзьові, що коли за німців вибухав Хрещатик, замінований радянцями, він, Степан Дубовець, на брамі будинку число сім, від якого лишилася купа каміння й рур, бачив, завішений брудною марлею вхід до підземного царства, — а якби це не відповідало дійсності, то хіба Київ височів би тепер отак посеред океану, де розтопилися льодовики Антарктики і де виринали нові материки?) — Чоботаренко наблизився до свого призначення, в котре він з наглого переляку не повірив, як і кожна

людина спершу не вірить у те, що надто очевидне (хоча Чоботаренко унутрішньо не раз споглядав обриси, котрі промацувалися, як його призначення, особливо, як він крайньо зосереджувався, тільки ж тепер, коли воно воздвиглося навіч перед ним, воно його засліпило й вжахнуло, бо такої висоти й такого світла, він ніколи не уявляв), та й де ж би він колись зважився припустити, що подібне отак просто втілиться перед очима, не чекаючи, заки він набереться досвіду й розуму, а особливо внутрішньої зрілості, і тому й виявився зовсім невідготований (чи, може, людина завжди ніколи не підготована для найважливішого? Чи просто йому, Чоботаренкові, ніби й небоязкому хлопцеві, на мить забракло відваги, оскільки він не подумав, що й він створений на подобу Божу, і вища сипа, яка розпирала йому груди, не знайшовши відповідної душевної зачіпки, як найшла, так і відійшла від нього?), і тому кодола, що її над усім Римом розкинув Безручко, й ослабла (і саме це й підкосило Чоботаренка, а зовсім не те, що гуска, помітивши, як Чоботаренко — чи то з переляку, чи то з радісного запаморочення, що перед ним, зачучвіреним телям, розчахнулися небо й земля, від чого і янгелові, не те що людині, голова пішла б обертом, — зупинився, аби, грішним ділом, стати біля Траянової колони востаннє до вітру, збила нестримного зухвальця крилом униз, приказуючи:

quod licet Jovi, non licet bovi), і Чоботаренко, втративши рівновагу, сторчма полетів униз, аж Тадзьові довелося ледве живого линвоскока, котрому мало не випала Ікарова доля, витягати з води, що поволі на помах Безручкової правиці зменшилася з океанського розливу на той неосяжний Дніпро, який жив у Тадзьовій уяві, — а тоді, — ривками — вже й на звичайнісінький, на той час досить мілководий Тібр, звідки Тадзьо ледве виволік обважнілого, напівпритомного Чоботаренка, який, прочумавшись за кілька метрів від берега, мало не втопив Тадзя наглим борсанням, щосили рвучися назад і вигукуючи, що без того світла, з якого його гвалтовно виривав Тадзьо, він, Чоботаренко, не годен і миті проіснувати, бо пощо йому ялове життя, — а після тих видив, які він споглядав, яке життя здається не яловим? коли він Уже занурювався в світло? — а потім ще довго сердився на Тадзя, Що той, одержимий хворобливою манією усіх рятувати (а як людина не хоче бути врятована? Має ж вона на це право? — клятий, нетямущий Тадзьо!), зіпсував йому доступ до верховіть, до яких він, Чоботаренко, може, ніколи вдруге не наблизиться, — втрутившись туди, куди людині не вільно втручатися.

А втім, Чоботаренко говорив тоді Тадзьові багато прикрого й несправедливого, на що Тадзьо терпляче відмовчувався, розуміючи, як важко мусів

потерпати хлопець, коли він, тремтячи не так від холоду, як від гнівного розпачу, й не помічаючи, що йому сльози летять з очей, пустився виказувати своєму рятівникові гірше від малої покривдженої дитини, яке пихо заподіяв йому Тадзьо (котрий, голий, як і роз'юшений потопельник, сушив на розкладеному похапцем вогнищі Чоботаренків і свій одяг та черевики), мовляв, якби не Тадзьо, він, Чоботаренко, одним ривком досяг би найвищого прозріння, про яке він і мріяти не відважувався, оскільки він уже заносив ногу на поріг, перед яким купою непотрібного ганчір'я лежать усі світи з антисвітами, коли Тадзьо своїми ідіотськими лапищами (лапищами безмозкого людоджера-телепня!) вирвав його зі світлового потоку, що вперше пройшов був крізь нього, Чоботаренка (тоді ще не ливоскока, не буддиста, не подорожника й не світовдосконалювача, а просто Пилипа Чоботаренка), на березі Уайкато, як він (з нагоди сповнення свого шістнадцятиріччя, замість звичної прогулянки в горах до льодовиків, куди його брав з собою батько, пристрасний альпініст, любов до скель у якого, уродженця рівнини, — а, може, не так і до самих скель, як до висотних, наче не з цього світу, краєвидів, що виповнювали спокоем зашарпану душу, на котру з-за кожного рогу сочили Йосьчині пахолки мороку, змусивши тоді далеко не старого

Чоботаренка емігрувати до Австралії, а звідти до Нової Зеландії, — прокинулася в Міттенвальдському таборі не без впливу професора-геолога, або, як він сам себе називав у веселому товаристві, скельодряпа, Святослава Далибожича, який відкрив Григорові Чоботаренкові, народженому в Ічні, де не те що скель, а й порядного каменя, крім «чортових пальців», не було, таємницю гір, що її самому Далибожичеві повідали лемки, котрі супроводжували професора-земляка в його гірських походах, — таємницю, яку згодом старий Чоботаренко потроху, аби заповідним вогнем не обпалити душі дитини, прозраджував своєму найстаршому синові, опановуючи за допомогою власних рівнинних ніг, висотні масиви, спочатку Північної, а потім і Південної Нової Зеландії, наслідком чого Пилип із того часу й почав снити гірськими світанками й заходами сонця, котрі згодом, щоправда, пише на деякий час тієї зими, як він у Канаді залишився полювати на звірів заради вигідного промислу, вперше етапи й говорющими, хоча на ранок Чоботаренко ніколи не пам'ятав, що саме вони говорили, попри те, що від їхнього говорення, особливо на зміну погоди, ніла й лускалася душа, і котрі, не виключене, й штовхали його, — а втім, хто зна, які саме зовнішні подразнення вивільнюють кулястими блискавками

із купи протоплазми, з кусня неосмисленого м'яса приспаний по клітинах дух? — то в ливоскоки, то в буддисти, то просто в світовдосконалювачі без виразних ідеологічних концепцій, то в трапісти, — й при тому всі ці Чоботаренкові зацікавлення і їхня не менш ретельна реалізація ані трохи не перечили одне одному, наче природа про всякий випадок, — ануж не поталанить з обставинами? — розрахувала людину не на одне, — а відразу зі щедрим надлишком, з яким кожній рибині відпущено ікри, — на кілька, здавалося б, несполучних створінь, аби вона легше добігла свого призначення, — то, — і це аж трьома наворотами, хоча, властиво, цей гін до мисливства, який ішов врозріз з іншими Чоботаренковими більш споглядальними нахилами, залишився в Пилиповій крові чи не від того єдиного полювання з батьком і Батейком на вапітіоленів у Новій Зеландії, в зятятого мисливця на півночі Канади, де Чоботаренко цілу зиму не подибував жодного двоногого створіння, будучи сам, як палець, на світі й годуючися не домашніми пиріжками, борщами та хобтами, а переважно сирою оленятиною, тобто здебільшого лише сирою оленячою печінкою, бо тоді його кількамісячне існування на морозі й серед снігів зводилося до одного: полювати на диких звірів й згрубша чинити їхні шкури, які йому, крім інших принагідних підробітків, — Чоботаренко не

рвався зайво гарувати, але коли треба було, умів, на відміну від своїх вирослих у достатках однолітків, і до діла прикласти рук, — майже повнотою оплатили подорожі до Індії, Японії, Європи, а згодом і на Україну, хоча батько ладен був офірувати це своєму улюбленцеві, який надто рано випурхнув з дому, усамостійнившись, — то, — і це єдине, що не минало, а лише глибше вкорінювалося, стаючи часткою його єства, що більше Пилип звідував світу, й відкриваючи для нього самого дедалі несподіваніші фасети власного єства, — в українські соборники, як він сам про те висловлювався, — оскільки ті гірські світанки й заходи сонця, — спочатку на горі Егмонд, що навіть як Чоботаренко згодом і побував у Японії, ніколи не нагадувала йому Фузіями, як іншим подорожникам, — а тоді й скрізь у горах на першому-ліпшому перевалі, — збігом незбагнених людині, а в дійсності незрушно закономірних обставин чи й просто наслідком ще не визнаних космічних випромінювань або, — як запевняв Батейко, який навіть у полюванні застосовував відлік цього, йому одному відчутного перебігу, хоча Батейко й клявся, ніби на Україні не лише колись характерники, а подекуди й ворожки та баби-повитухи, а й тепер, Тільки, звісно, не всі, знають цей відлік часу, — завдяки, як на людину, дуже повільному, але несхибному — наслідком

розширення й стиснення силових піль, — розкручуванню галактичного календаря на зразок тибетських молитовних млинків, — мали виразний, а разом нічим не пояснений стосунок до Чоботаренкового соборництва й до незалежності України, яку Пилип уже значно пізніше відвідав як новозеляндський турист, що його разом з двома канадськими товаришами, Андрієм Кадигрибом і Семеном Дорощуком, Чоботаренковими напарниками подорожі, прошлюзували крізь червону імперію наперед визначеним і по-жандармському допильновуваним маршрутом, — їх наче на кордоні втиспи в гамівну сорочку, аби вони, крізь своє західне сепепківство, боронь Боже, не розгледіли справжньої, великоросійськими пресами старанно вимагльовуваної України, бож коли Чоботаренко, — навіть не в Києві, де ніхто не озивався по-українському «на нашій, не своїй землі» — і де його дві квадратіві пики в цивільному тягали до міліції за контрреволюційний буржуазний націоналізм, оскільки ні він, ні його товариші не вміли по-російському й мали нахабство звертатися до найвільніших у світі мешканців суверенної республіки призначуваною на щезнення, до того ж, як відомо, вигаданою німцями, українською чи то пак — собачою говіркою, — коли Чоботаренко в музеї Шевченка спитав